

पद्मिनी

सप्टेंबर १९८०

जो. वासु, हैदराबाद

प्र.: अंतराळात उपग्रह (कृत्रिम) रॉकेट आणि सोडतात नाही का? त्यांची परस्परांशी टक्कर होत नाही का? त्यांत प्राणसे असतात का? त्या उपग्रहांचे काय झाल्यावर ते कोठे जातात?

ज.: कृत्रिम उपग्रहांची परस्पर टक्कर सामान्यपणे होत नाही. त्याला एक महत्वाचे कारण आहे. कृत्रिम उपग्रह पृथ्वीच्या चारीबाजूला फिरणार असताना त्यांची कक्षा त्याच्या वेगावर पूर्णपणे अवलंबून असते. एकाच वेगाने दोन किंवा अधिक उपग्रह सोडले आणि ते एकाच कक्षेत फिरत राहिले तरी सोडतांना दोघांमध्ये जं वेळेचे अंतर असते ते कसेतरी कायम राहते. त्यांचे वेग कमी जास्त होत नाही, म्हणून अंतरही कमी जास्त होत नाही.

कृत्रिम उपग्रह पृथ्वीच्या चारीबाजूला न फिरतां ब्रह्म इतरत्र गेला तर तो पंधाऱ्या चारीबाजूला फिरण्याची शक्यता असते. असे कृत्रिम ग्रह फार थोडे असतात. सामान्यपणे उपग्रह चंद्राच्या चारी-बाजूला फिरतील असे सोडीतच नाहीत.

चंद्राच्या गुंतागुंतीबाबतही तेनेने रॉकेट भूयऱ्या चंद्राकडे फिरण्यापासून स्वतःची कक्षा काढत घेतात. कालांतराने त्यांची गत किंवा दुर्घट काय होऊ नये याची सांगू शकत नाही. चित्रानुसारच दोन उपग्रह सोडून ते अंतराळात घेतावे अशी तजवीज करतात, ही गोष्ट वर्तमान पत्रांद्वारे आपणांना माहीतच आहे. असे कायद्याचे झाले तर पृथ्वीच्या कक्षेत फिरणाऱ्या उपग्रहाला पुन्हा रॉकेटचा प्रयोग करून दुसऱ्या उपग्रहाच्या कक्षेत आणणे लागते. हे कार्य खरप्परसाठी उपग्रहात प्राणसे असतात.

त्याचप्रमाणे चंद्रावर उतरून पृथ्वीवर परत येणाऱ्या अंतरिक्ष नौकांसाठी आवश्यक असलेल्या खा-प्रमाणे रॉकेटांचा प्रयोग करणारी प्राणसे असतात.

कम पुढे शास्त्रावर कृत्रिम उपग्रह प्राणसासह असतील तर पृथ्वीवर येतातच. नसतील तर असे उपग्रह अंतराळात असेच सोडून घेतात. तेव्हा ते कोणती गैर उंचीवर सक्रीय बर हजेच्या वर्गामधून ते जडून जातात. सामान्य भाकाराचे उपग्रह आकाशातच तहानलहान उडका होऊन मसम होऊन जाणत. मोठमोठे उपग्रह अखंडीत तर ते 'स्वाभक्त' 'सार' पृथ्वीवर तुकडेतुकडे होऊन पडण्याची क्षमता असते. उडकांचा स्पर्श झाल्यास त्यांची गती कमी होते.

[८५]

परधर्मी भयावह

सुमल्लिखित लोभसंघ वाचनगती नगरी कर्पूर-पटक तांबाचा एक घोडी रहात असे. तो एके दिवशी रात्री गाड झोपी गेला होता. त्याच्या अंगणात एक गाढव आणि एक कुत्रा बांधलेला होता. इतक्यात एक चोर बोव्याच्या आवाजात शिरला.

त्याला पाहून गाढव कुत्र्याला म्हणाले- "मित्रा! तू झुकून मालकाला जागा कर."

"तू माझ्या कर्तव्याची मला जाणीव करून देण्याची बरज नाही. मी माझी मालकाची जाकरी किती इमाने इतबारे केली? कित्येक दिवसांपासून मी पाहतो आहे, मालक माझ्या जाकरीची किमत विसरला आहे. तो मला भेटभर खायला सुद्धा घालीत नाही. चांगले मोठे सकट करणारा तू किती नीच प्राणी आहेस रे? आत्माशिवाय मालक जाकरीची फिकोर

करणार नाही. आज चोर काही मालक भोळून पळून गेला की उद्यांपासून मालक विसरल्याशिवाय मला भेटभर खायला घालतो की नाही, पहा!" कुत्रा म्हणाला.

"तू स्वाभिमानही आहेस! आपला धर्म पालन करतो वेळी स्वार्थाचा विचार करणारा पाणूस सेवक म्हणावयाचा की मित्र?"

गाढवाने बोवले रागातच विचारले. "सेवकाचा उपासी मारणारा आणि काय पडले की कोव्कोड कोव्कोड हा काय मालक म्हणावयाचा?" गाढवाने विचारले.

ते ऐकून गाढव आस्तच बिडले. म्हणाले- "अरे पापिष्ठी कुत्र्या! अशा समयी मालकाच्या हिताची फिकोर न करणारा तू किती नीच प्राणी आहेस रे? नीच यथाशक्ती ओरडून मालकाला जागा

रंजत

करतो. उभयता हवी असेल तर सूर्याकडे पाठ करून उभे राहले पाहिजे. विस्तव असेल तर समोर तोंड करून उभे रहावे. निर्मल चित्ताने उत्तमलोकप्राप्तीसाठी प्रयत्न करावा." असे म्हणत गाढव जोरजोराने रेंवू लागले.

चोर पळून गेला. पण होस मोडल्याने झिडून जाऊन घोब्याने उठून गाढवाला जूप धडविले.

हत्तीला ठार करणारा कोल्हा

ब्रह्मारण्यात कर्पूरतिलक नावाचा एक हत्ती रहात असे. त्याला पाहून कोल्ह्यांच्या कळपाने विचार केला, या हत्तीला ठार करता आले तर आपल्याला चार महिनेतरी पोटाची त्रिवचना राहणार नाही.

एक म्हत्तारा कोल्हा इतर कोल्ह्यांना म्हणाला-"मी त्या हत्तीला येथे आणून ठार करतो." तो हत्ती होता तेथे गेला आणि त्याला साष्टांग नमस्कार करून म्हणाला-"प्रभो, गरिबाची विनंती ऐकावी."

"कोण रे बाबा, तू? आलाग कोटून?" हत्तीने विचारले.

"मी एक कोल्हा आहे. या करण्यातील जनशक्तींनी एक सभा केली व सला आपला दूत म्हणून पाठविले आहे. त्यांनी आपणा-जवळ निवेदन करायला असे सांगितले आहे-"आम्ही राजानिवाय जीवित धातविणे शहाणपणाच होणार नाही. म्हणून राज-पुरुषाची सकल लक्षणे असलेल्या आपल्या-सारख्यांची राजा म्हणून निवड करण्याचे

आम्ही नवीनी एकमताने ठरविले आहे. आले तर पातळत्याने, राहणान्या बायका उत्तमकुलात आपला जन्म घाला. आपण उत्तम स्वभावाचे आहो, राजनीती निपुण आहो. सर्व तऱ्हेने राजाची पदवी सुशीलमत कण्यास योग्य आहो. कोणी का बसो, प्रथम त्याने राजाची कृपा संपादन करावी, तत्तर शयकणोराची जिता व धन-संपत्तीचा विचार करावा. राजाच बसेल तर पुत्रकलत्र व धनसंपदा असून तरी काय फायदा? एका क्षणाधीत चोर चोरून नाही का नेणार? पावसासारखा राखा प्राण्यांचा रक्षक असतो. सामान्यपणे प्रजा राजाच्या भीतीनेच सन्मार्गाने वागते. सज्जन व साध्वृत्तीचे लोक जगात एकदर कमीच. पती वृद्ध आले, आजारी पडले किंवा निधन

आले तर पातळत्याने, राहणान्या बायका या बसत कमीच. परंतु राजाच्या भीतीने त्याही पतीची सेवा करीत बसलेल्या दिसतात. आपण एक आदर्श घोर प्रभू! म्हणून आपला राज्याभिषेक करण्यासाठी आम्ही सर्व वाट पहात आहो. म्हणून हे महाप्रभो! आपण साक्ष्या बरोबर जलंधराची कृपा करावी. सुमुखी दळण्याच्या भात आपला राज्याभिषेक झाला पाहिजे." राज्याच्या लोभाने कर्पूरतिलक कोल्ह्याच्या बरोबर निघाला.

वाटेत एक दळवलीची जागा आली. परंतु वरून ती सामान्य जमिनीसारखीच दिसत होती. कोल्हा त्या दळवलीच्या काठाकाठाने चालत पलीकडे निघून गेला.

परंतु हत्ती भाज सरळ दलदलीच्या वाटेने पुढे जातजस्त एकदम ओरडला—“मित्रा, कोलह्या! मी या दलदलीत इतको आहे की रे! आता मी मरणार की काय असे वाटू लागले आहे! थोडा मागे वळून पहा तरी!”

कोलह्याने मागे वळून पाहिले व म्हणाला—“माझी शेपटी घर आणि तिच्या आधारे वर ये! माझ्या सारख्या क्षुब्ध प्राण्यावर विश्वास केल्याचा परिणाम भोगावा लागणारच! सज्जनांशी संगती करणारे सुखी होतात आणि दुर्जनांच्या मादी लागणारे आत्मनाश करून घेतात, हे थोर मोठ्यांचे साधन जाहेच!”

हत्ती त्या दलदलीत खोल तततच गेला आणि बाहेर न येऊ शकल्याने मरण पावला. कोलह्याच्या कळपाळा कित्येक महिने त्याचे मांस लागला मिळाले.

गरज सरो अन् वेष्ट सरो
जरवली पर्वताच्या एका संज शिखरावर
महाविष्म नावाचा एक सिंह रहात असे.
तो क्षोभी मेला की एक चिंचुंदरी येऊन

त्याच्या बंगारांदावर चढे आणि त्याची आयाळ कुरतडून खाई. सिंहाला त्याचा फार राग येई. परंतु ती चिंचुंदरी फार चपळाईने सिंहाच्या पंजातून विसटून पळून जाई.

चिंचुंदरीची पीडा कशी टळणार याचा विचार करीत असतां सिंहाने विचार केला की चिंचुंदरीचा हाववेरी मांजर आहे. म्हणून एका मांजराला बोलावून तो सिंह त्याला खूप मांस खायला पाठू लागला.

मांजराला पाहून चिंचुंदरी निळाबाहेर आलीच नाही. भुकेने तिचा जीव कासावीस झाला. यथेच्छी जगासमार ती किती विवस सहन करणार? एकदां वाडस करून ती निळाबाहेर आली मात्र मांसराते स्वामिभवती दाखवून चिंचुंदरीला घेऊन गट्टे केले.

माज, त्यानंतर सिंहाला मांजराची गरज उरली नाही. मांस आपला घालाबच त्याने खंद केले. म्हणू आहे ना—“गरज सरो अन् वेष्ट सरो!”

[३]

[कुंदलिनी क्षीपावरच्या युद्धाचा मोठे हुकल लाव्यामुळे फुटून गेल्या व त्यावरच्या सैन्यासह पाण्यात बुडाल्या. सेनापती सभरसेनाने जे जे जे काय काय त्याच्या सैन्याला त्यानंतर ही एका महान पराभवात गेल्याची सैनिकांसह एका भयंकर बेटावर पोचला. तेथे निश्चित जनावरांची मुंज पाहून बर्न भयभीत किमतीत साक्षात्वर बघले. पुढे—]

सभरसेन व त्याचे सैनिक क्षात्रांच्या पा भयंकर बेटावरून फुटून नेण्यालायक फांद्यांवर पातांजाळ लपून त्या विचित्र जनावरांची मुंज पाहू लागले. सिंहांपातून झालेला श्राव असह्य झाल्याने एक हत्ती स्वतःला दांचविण्यासाठी खूप प्रयत्न करीत होता.

सभरसेनाबरोबर झाडावर चढलेल्या सैनिकांपैकी एक जण म्हणाला—“सेनापती, आपण मोठ्या संकटात सापडलो आहो.

काय मोठे वन व्यापल्याला मिळणार आहे? त्या पाठोमाठ दुसरा सैनिक म्हणाला—“घनरात्री? आपण आपला जीव वाचवून बाहेर पडू शकलो तर कोटशावर्षी रूप मिळाले, असे समजू या.”

सभरसेन विचारमग्न अवस्थामुळे काहीच झोळला नाही. सर्व जग सभरसेनाच्या शिखरा-वर पोचून आनवाने रहात असतां या

Full Screen

127

X

12 / 68

बेटावरचे लोक मात्र अहाप पाषाणयुगातच कसे काय रहात आहेत? येथे राजा, राज्य किंवा शासनव्यवस्था जसे काही अमल्या-भारले बिसतच नाही. अशा स्थितीत या बेटावर घनदात ती काय मिळणार? त्याची कल्पना करणेच मूर्खपणाचे ठरेल.

समरसेन या विचारात असतो सर्व जंगल एका भयंकर राक्षसी आवाजाने हुसदुमल-“ए कालभुजंगा! फंकाळा! या, या, त्या चतुराखाला शोधून काढ करा.”

सैनापती व त्याचे सैनिक तो वावाज ऐकून दचकले. समरसेनाची जणूकाही हुदयक्रियाच बंद पडली. झाडांच्या फांशा-वर दहून बसलेले, त्याच्या बरोबरचे सैनिक बरबर कापू लागले. तो भयंकर नावाज ऐकून सरोवराकाठचे प्राणी आणि झाडावरची वनमाणसे सैरानरा पळू लागली.

पाहता पाहता त्या सरोवराच्या बांधावर एक भयंकर आकाराची व्यक्ती आली. ती व्यक्ती एका लहानशा ताडाच्या झाडाखाली बसेल. त्याला एकाच डोळ्याने दिसत होतं. त्याच्या दोन्ही पायांचाच पळण घेत व मुळे काढून एक काळसर फंडा काढून खाऊन होता. त्याच्या पाठीमागून त्याच्या बोव्याबद्ध हालत सैत असलेली साणसाच्या डोक्याची एक कसकी होती.

तो भयंकर व्यक्तिवादी व्यक्ती सरो-वराच्या काठावर खोबी राहून व एकदा चहुकडे मजर फिरवून आणि डोके वर करून हुंकारली-“हं! मंत्रदोप, घोटण्यांची टेकडी, वाट तिकडची वांकडी, टेकडीची टोक सोव्ही फारच फानकी! त्या टेकडी-वरून पाहिलं तर काय दिसतं, कवचे! सांग पाहू!”

त्याचे जणूकाही उत्तर म्हणून ती कवची हसली व म्हणाली-“समुद्राच्या मध्य भागी नाचणारी एक नाच; नाचं मध्ये घनाच्या राशीच राशी! नावेबाहेर पहा-ण्याला नागकन्या! आणि त्या नागकन्येला ठार नेल्यावर विचारायला काय हवे? सर्व घनाच्या राशी खापल्याच!”

“होय, होय! बरोबर! हे साध्य काळे तर सर्व घन बेभन आपलंच! यण घडा, तो चतुराक्ष...हूं...!” असे म्हणत पुन्हा एकदा तो एकाक्ष हुंकारला.

झाडावरून हे सर्व संभाषण ऐकणाऱ्या समरसेनाला एकीकडे भीती वाटत होती तर दुसरीकडे फार आश्चर्यही वाटलं. आता आपण आहो ते मांत्रिकांचे मंत्रदोप आहे हे त्याला कळले व त्या डोणावरच्या कोणत्यातरी झोंगराच्या टोंकाला जाऊन पाहिले तर समुद्रात घनाच्या राशी भरलेली एक नाव दिसले एवढे त्याला कळले.

परंतु तो चतुराक्ष कोण बरे असावा?

या एकाक्ष मांत्रिकाशी एवा चतुराक्षाचे बरे कशामुळे आले असले? या वैराचे कारण नावेतील घन बेभनच आहे का? की आपणही काही आहे?

समरसेन या विचारात गहून गेला असता मांत्रिक सरोवराच्या बांधावरून उतकन जंगलात निघून गेला. त्याच्या पाठोपाठ काळसरप आणि भाणसाचा अस्त्रिपंजरही निघून गेले.

आतापर्यंत झाडावर बरबर कापत बसलेल्या सैनिकांना एकाक्ष मांत्रिक निघून गेल्याबरोबर थोडेसे हायसे वाटले व ते जागचे हुलले व सैनापतीकडे पाहू लागले.

सर्वांच्या तोंडावर भीतीची अवकळा स्पष्ट दिसत होती.

एक सैनिक अडखळत कापऱ्या आकाजाल म्हणाला—“हा एकाक्ष कोणी मोठा शक्ति दिसतो आहे. त्याच्या बरोबरचा साप आणि माणसाची कवची दोन्ही मधून तर कोणी किल्ली धीट बसला तरी त्याचा बरकाप उढात्याशिवाय राहणार नाही. असे बेट जितक्या लौकर सोडून जाता येईल तितके बरे.”

त्यावर सेनापती काय म्हणतो ते ऐकण्यासाठी सर्व सैनिक उत्सुकतेने त्याच्या उत्तरासाठी काम लावून बसले होते. समरसेन काही वेळ काहीच बोलला नाही.

परंतु थोड्या वेळाने समाधान झाल्यासारखा मान हलकून म्हणाला—“इतक्या भयंकर बेटावरही आपल्याला जतनाच होण्याची चिन्हे स्पष्ट दिसत आहेत. परंतु त्यासाठी कष्ट सहन करण्याची तयारी, धैर्य व साहस मात्र हवं!”

समरसेन सैनिकांच्या उत्तराची अपेक्षा न ठेवता निःशब्दपणे झाडावरून जाळी उतरून आला. त्याच्या पाठोपाठ सैनिकही जाळी उतरून आले. “पुढे काय होणार आहे?” हाच प्रश्न सर्वांच्या मनांत जळजळ करीत होता. पुढे काय करायचे याचा निश्चय समरसेनच करणार, म्हणून सर्व तो काय म्हणतो हे ऐकायला त्याच्याकडे वळून पहात होते.

समरसेनाने सर्व सैनिकांच्या तोंडाकडे एकदां मसपूर्वक पाहिले व म्हणाला—

“तुम्ही ऐकलं ना? ‘श्रीतन्वाची टेकडी वाट चिकडची वाकडी...’ बगैरे तो एकाक्ष म्हणाला ते? ती टेकडी व तिची टोके आपण हुबहुच काढू घेतलो तर आपण ज्यासाठी आलो ते काम फत्ते झालेच, समजा!”

ते ऐकून एक सैनिक खीर करून शंका करीत म्हणाला—“तो मांत्रिक म्हणाला ते सर्व खरे आहे असे वाटते आहे का आपल्याला?”

समरसेन उत्तर द्यायला क्षणभरच थांबला नंतर म्हणाला—“मांत्रिकाने विचारलेल्या प्रस्नास व अस्थिपंजराचे दिलेल्या उत्तरात खोटे बसण्याचे काही कारणच नाही. जाणखी त्यांच्या संभावना-वरून आपल्याला हे काढते की घनवेभव असलेली एक नाव आहे व तिची राखण करायला एक नायकन्या नेमलेली आहे. शिवाय जतुरास भावाचा माणखी एक मनुष्येला त्यांचा हाडवेरो आहे. हेदेखील खरे असावे. परंतु ह्या सर्व अडकणींना तोंड देऊन घनवावा असलेली ती नाव कशी कानोज करावयाची झरोखरी हाच मुख्य प्रश्न आपणांसमोर आहे.”

सैनिकांना तो प्रश्न फार थोक्यातच व गूढ असल्यासारखा वाटला. परंतु आपल्या सेनापतीला थोड्या सल्ला देण्याचे वाढस मात्र त्यांच्या पैकी एकातही नव्हते. बाबळा-तून कसावसा जीव वाचून निघालेले सैनिक समरसेन म्हणाला ते ऐकून जास्तच भयभीत झाले. समरसेनाने एकदां वडूकडे नजर फिरवून पाहिले आणि नंतर काही बोकल्या-शिवाय वाजू लागला. सैनिक मुकाट्याने त्याच्या पाठोपाठ निघाले, ते झाडाखालून काही मंतर वाचून गेल्यावर त्यांना एका-एकी कानाचे पडदे फाटतील इतका मोठा

इतक्यात समरसेन व त्याच्या सैनिकांना किकर्तव्य विमूढ करून टाकणारे आणखी एक विचित्र दृश्य दिसले. ते एक वन-माणूस होते. त्यात वानरांची व माणसांची लक्षणे समसमान होती. ते एका झाडावरून 'घम्म' दिशी उडी मारून खाली आले. आतांपर्यंत हवेत उडणारे आणि माणसाच्या आवाजात ओरडून सावध करणारे घुबड त्या वनमाणसाच्या खांद्यावर येऊन बसले व त्याने त्याच्या कानात कुजबुज करीत काहीतरी सांगितले.

त्या पाठीवाठ ते वनमाणूस समरसेनाकडे व सैनिकांकडे एकदा पाहून झाडावरून लोंबत बसलेल्या वेलांच्या आधारे एका झाडावरून दुसऱ्या झाडावर उड्या मारीत खणापात कीटेतरी नाहीसे झाले.

सैनिकांपैकी एक सैनिक वनमाणूस दिसेनाळे झाले त्या दिशेकडे पहात म्हणाला—“सेनापती, आता आपण मागे वळून जितके लीकत जाता येईल तितके परत आणतातच आणजे सर्वांचे हित आहे. या मंत्रहीपावर राहून आपल्याला काही लाभेलसे मुळीच दिसत नाही. पक्ष्यांना व प्राण्यांना हुतांसारखा आणि हेरांसारखा शिकवू शकणाऱ्या मांत्रिकाच्या मंत्रशक्तिसमोर आपल्या तलवारी व

समरसेनाला तो सैनिक म्हणाला ते अणू-काही ऐकूच आले नाही असा गप्प राहिला. काळे घुबड शेजारच्या झाडाच्या फांदीवर बसून निळाऱ्यासारखी आपली लाल बुबुळे इकडे तिकडे फिरवीत सर्व काही आपल्या बोळ्यांनी टिपून घेत होते.

समरसेन घुबडाकडे एकदोन क्षण निर-गून पहात राहिला. त्यानंतर काहीतरी चांगलीशी घुबडी मुचल्यासारखा मान हलवीत आपल्या शेजारच्या सैनिकाजवळून त्याने धनुष्य व बाण घेतला आणि त्या घुबडाच्या दिशेने नेम धरला.

लगेच एक सैनिक घाबरून जाऊन उच्च आवाजात म्हणाला—“सेनापती, त्या मांत्रिकेची असलेल्या घुबड्यावर आपल्या बाणाचा बहुतेक काही एक परिणाम होणार नाही. शिवाय त्याच्या मालकाला सामुळे राग येण्याची शक्यताही आहे. म्हणून थोडा विचार करून काय ते करा!”

समरसेन धनुष्यावर बडबिलेला बाण न उतरवित म्हणाला—“पाहूया तरी काय होते ते!” असे म्हणत त्याने तो बाण घुबड्यावर सोडला. तो बाण घुबडाला लागलाही. बाण लागून घुबड किचाळत जमिनीवर पडेल आणि लोंढू लागेल असे समरसेनाला वाटले होते. परंतु समरसेनाची

घुबडाने त्याच्या पंखात शिरलेला बाण सहजी चोचीते काढून दूर कोंकला आणि मोठ्याने ओरडून म्हणाले—“बुष्ट नरांध-सांनो! तुम्ही मला ठार करू शकाल असे वाटले होते पण तुम्हांला? मंत्रशक्ती असलेला तो महामांत्रिक एकाच सुद्धा माझे बरेवाईट करू शकला नाही, मग तुमची काय विश्वास? बाबा, थोड्यावेळ थांबा! आमचा मालक तुराक्ष येईल आता व तुमचे बहात असलेले रक्ताचे पाट पाहूयला मिळतील. शुभ वेळ जवळच आला आहे! लक्षात बसू या.”

समरसेनाला आणि त्याच्या बरोबरच्या

Full Screen

127

18 / 68

सापडणार आहेत याची कल्पना लक्ष्मण आली. सेनापतीने आपल्या सर्व अनुयायांना सावध केले आणि तेथून जितक्या वेगाने त्यांना पळून जाणे शक्य होते तितक्या वेगाने पळू लागला. सर्व सैनिकांनी त्याचे अनुसरण केले. परंतु घुबड त्यांच्या डोक्या-वळून उडत व ओरडत निघाले.

लवकर समुद्रकिनार्यावर पोचून आपल्या पडावात असून त्या भयंकर बेटापासून दूर पळून जावे या विचारात समरसेन होता. परंतु घुबडाने ओरडणे ऐकून त्या बाजूने नांत्रिक कदाचित येईल या भीतीने वाट पुढील तिकडे पळत पळत ते वाट चुकून एका दाट अरण्यात पोचले. एका जंगी निविचतपणे उभे राहून आपण बेटावर आपल्या मलबतापासून कोणत्या बाजूला व किती अंतरावर आहो, ह्याचा विचार करावा असे समरसेनाला वाटले. परंतु घुबड त्याचा पाठलाग करीत तेथेही गेले आणि त्यांना घाबरवून सोडण्यासाठी मोठ-मोठ्याने ओरडू लागले.

"आपण एक तर वाट चुकली आहो आणि या बेटावर राहणाऱ्या एका मांत्रिकाशी आपण कैर केले आहे. अशा परिस्थितीत आपले रक्षण कुंडलिनीदेवीविवाय इतर कोणालाही शक्य नाही." समरसेन म्हणाला.

एक सैनिक म्हणाला-"सेनापती, ते बरोबर आहे, परंतु त्या आधी काय वाटेल ते करून आपण या घुबडाच्या नजरेआड झाले पाहिजे!"

समरसेन त्याला काही उत्तर देणार नव्हता. "कालभुजंगा! कंकाळा!" या आवाजाने सर्व अरण्यात दुमदुमले. तो आवाज ऐकताच चतुराक्षचा हेर असलेले ते घुबड आडावळून ओरडत दूर गडून गेले.

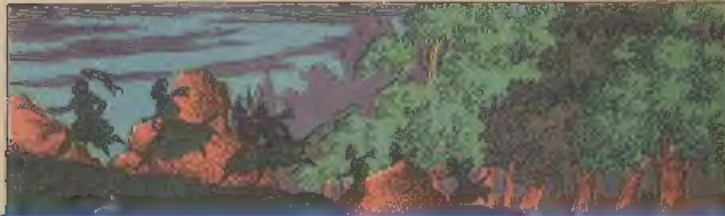
नांत्रिकाच्या घुबडाचे सकाट दळले या आनंदाबरोबर समरसेनाला व त्याच्या सैनिकांना एकाच येत असल्याची सूचना मिळाली आणि ते भयभीतही झाले. तरी त्यांनी तेथून पाय काढला आणि अंगाठली सर्व शक्ती एकवटून जोराने पळू लागले. (क्रमशः)

आतुद्धोही

विक्रमादित्याने आपला हुद्दा सोडला नाही.

तो आडावळत गेला प्रेत सांघावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेथेही प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा! माणसाचे सर्व जीवनच स्वायंपूर्ण आहे. प्रत्येक व्यक्ती स्वार्थ-सिद्धीसाठीच कार्यरतपर असते, तरी स्वार्थाची अरेषण माणसाला सर्वात कष्टांमुळे होत वसेल तर ती राज्याच्या लोभाने किंवा एखाद्या रमणीच्या मोहाने! त्या करिता मनुष्य वाटेल ते अयंकर दुष्कृत्य करायलाही मार्गपुढे पहात नाही. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला चंद्रसेन नावाच्या एका राज्य राजकुमाराच्या दुष्कृत्याची गोष्ट सांगते. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

अमरावती नगऱ्या एका छोटेल्यानी राज्याचा अमरसेन नावाचा एक तरुण राजकुमार अधिपती झाला. खेजारच्या कालीकोटच्या राज्याचे अमरावतीशी हाडबंद होते. अमरसेनाचे पराक्रमी वडील राज्य करीत असेपर्यंत कालीकोटच्या राजाने अमरावतीवर कधी बांकडी नगर टाकण्याचे साहस केले नाही. अमरसेन हा तरुण अननुभव भुलगा आहे असा विचार करून कालीकोटचा राजा काटमराजू याने स्वारी केली आणि अमरसेनाच्या हस्ती पुढे पराभव झाल्याने जीव घेऊन परतला.

त्यानंतर काही दिवसांनी काटमराजूची मुलगी मणिमाला हिच्या लग्नाची तयारी

सुरू झाली. तिच्या स्वयंवरासाठी काटमराजूने सर्व मित्र राजेरजवाड्यांकडे आमंत्रणे पाठविली, परंतु अमरसेनाकडे आमंत्रण पाठविले नाही. अमरसेनाला ती त्याचा अपमान वाटला. त्याचा प्रतिकार करायला, या विषयी अमरसेनाने प्रभानाळा सल्ला विचारला.

प्रधान म्हणाला—“काटमराजू आपला हाडबंदी आहे. त्याने आपल्याला आमंत्रण पाठविले नाही, यात आपण शिर मानण्यासारखे काही नाही. उलट त्याने आमंत्रण पाठविले असते तरी आपण जाता कामा नये, कारण तो केव्हा कसा गळा कापील याची कोण सांगी वेईल?”

परंतु प्रधानाचा सल्ला अमरसेनाला रुचला नाही. सर्व राजकुमारांनी आपापल्या तसविरी पाठविल्या होत्या त्याप्रमाणे अमरसेनाने एका दूताकरवी आपली एक तसवीर काटमराजूकडे पाठविली.

तो तसवीर हाती घेताच काटमराजूने ती पायाआली चुकवून तो तसवीर आणण्याच्या दूताच्या हाती देत म्हणाला—“ही नंऊन दे आपल्या राजाला!”

काटमराजूने त्याचा अशातऱ्हेने जो अपमान केला त्याचे वृत्त ऐकून अमरसेनाने काटमराजूच्या राज्यावर चालून जायचे ठरविले.

ती गोष्ट कळताच काटमराजूने जाहीर केले की अमरसेनाचे डोके पापूण जो कोणी आणील त्याच्याशीच आपल्या मुलीचे लग्न करीन. मणिमालेशी आपले लग्न करे होणार या विचाराने आलेले राजकुमार सर्व एक झाले व त्यांनी सैन्य अमरावतीवर रवारी केली.

त्यावेळी अमरसेनाचा बाकटा भाऊ चंद्रसेन गुल्कुलान विद्याभ्यास करीत होता. भावावर मोठे संकट ओढवत असल्याचे ऐकून तो घरी आला. तटावरून त्याने बाहेर पाहिले तर सर्व किल्ल्याला वेढा घडलेला होता. तो वेढा पाहून अमरसेन घाबरला.

त्याच वेळी चंद्रसेन तलवार उपसून आला आणि त्याने वडील भावाची मान उदविली आणि बघ आली दकलून दिले.

ते घड जे राजकुमार किल्ल्याला वेढा देऊन बसले होते त्यांनी पाहिले. कोणीतरी अमरसेनाचे डोके आपल्या जावीच कापले आहे आणि आज आपले लग्न मणिमालेशी होणं शक्य नाही असा विचार करून ते आपापल्या सैन्यासह परतले.

त्यानंतर चंद्रसेनने आपल्या वडील भावाचे डोके नेऊन काटमराजूला दाखविले. चंद्रसेनाचे मणिमालेशी लग्न झाले. अशातऱ्हेने चंद्रसेनाचे काटमराजूशी मते

झाले व दोघामध्ये मैत्रीही झाली.

बेथवर गोष्ट सांगून येताळ म्हणाला—“राजा, चंद्रसेनाने आपल्या भावाचा वध केला. यात त्याचा काय हेतू होता कळत नाही. मणिमालेशी लग्न व्हावे या बातीच नाही का? की घोरत्या भावाचा वध केल्याने आपल्याला राज्य मिळेल या हेतूने? काटमराजूने तरी त्याचा हाडबंदी अमरसेन याच्या हत्य्या भावाशी आपल्या मुलीचे लग्न करे काय करून दिले? या बाकी समोधानकारक उत्तर माहीत जमूनही तू दिले नाहीत तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले हीऊन तुझ्याच पायावर धोळू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला-“कडू होऊन अमरसेनाते काटमराजुवर स्वारी करून स्वतः आपल्या मरणाचा आवाहन केले. त्याने सैन्याचा सल्ला मानायला हवा होता. अमरसेनाला या गोष्टीची कल्पनाही नव्हती की मणिमालेमुळे दुसरे राजकुमार काटमराजुच्या बाजूने उभे राहतील. इतक्या शत्रूची एकट्याने धुड करणे त्याचा शक्यच नव्हते. शूण्यन त्याचे मरण निश्चितच होते. या गोष्टीची कल्पना येताच चंद्रसेनात विचार केला की त्याच्या वडील भावाचा वध झालाकडून होण्यापेक्षा आपल्याच हाताने झाल्यास त्यापासून राज्याचे तर रक्षण होईलच, त्याच बरोबर काटमराजुही नैर कायमचे तूर होईल. आणि तो काटमराजुचा जावई झाला तर त्याच्या सनाला शांती मिळेल. तसं न होता, दुसरा कोणी काटमराजुचा जावई झाला असता तर त्याच्या मदतीने काटमराजु अमरावतीवर स्वारी करीत राहला असता, माची शमयला होती. या सर्व

कारणांमुळे चंद्रसेनेने जे ठरविले व केले ते योग्यच होते. आता काटमराजुने स्वयंवराच्या अटी प्रमाणे चंद्रसेनाशी मुलीचे लग्न करून दिले त्यात त्याने ही काही तूकसान होण्यासारखे नव्हते. या बलट त्याने आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी आणखी एखादे स्वयंवर रचले असते तर त्याने स्वयंवरासाठी वातलेल्या अटीवर कोणाचाही विद्वास बसला नसता. सवें राजकुमार अमरसेनावर स्वारी करण्यास याच साठी तयार झाले की अमरसेनाचे डोके कापून आणून दाखविणारालाच काटमराजु आपली मुलगी देणार. नाहीतर कोणत्याही राजा किंवा राजकुमाराने अमरसेनाशी व्यक्तिः किरः नव्हतेच. म्हणून काटमराजुने जे ठरविले तेही विवेकाचेच काम होते.”

बशा लव्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोबकळू लागला.

(कल्पित)

राजाचे कर्तव्य

महाराज कुंदर याच्या राज्यात सामान्य

पणे प्रजा सुखी होती. पिके वेळेवर व छान निघत. परंतु राजाला प्रजेच्या सुखसोयीची फिकोर होती असे मात्र नाही. राज्यकारभार अधिकार्यांवर सोडून राजा सुखोपभोगात निमग्न असे. म्हणून राज्यात घनधान्य भरपूर असूनही प्रजेला आवश्यक वस्तू वेळेवर मिळतच होत्या असे नव्हते. सामान्य प्रजा भूक व गरीबीमुळे हालाकीच्या स्थितीत होती.

त्या राज्यात सुचोर नावाचा एक दरोडेखोर होता. तो प्रजेच्या हितासाठी त्याला जे शक्य होई ते करीत असे. श्रीमंत लोक पैशाच्या बळावर प्रजेला छळत असत. म्हणून तो श्रीमंत लोकांची घरे लुटून ते घन परोक्ष लोकांत वाटू लागला. साहजिकच सामान्य लोकांच्या घनात सुचोरच्या विषयी आदरभाव वाढत गेला.

सुचोरच्या जोरीच्या तक्रारी राजाच्या

कानावर येऊ लागल्या. परंतु राजाने त्याला कंद करण्यासाठी जे जे प्रयत्न केले ते सर्व अवयवही ठरले. हुशार हेरांनामुढा चोराचा पत्ता लागतासा झाला. याचे कारण हे होते की चोर चोरी करण्यात पटाईत होता. मुख्य कारण हे होते की गरीब प्रजा त्याच्या लपकारांमुळे नेहमी त्याला आसरा देई.

सुचोरला पकडण्याचे सर्व प्रयत्न निष्फळ

ठरले तेव्हा राजाने सुचोरला पकडून देणाराला एक हजार सोन्याची भाणी इनाम देण्याचे जाहीर केले तरी काही फायदा झाला नाही. तेव्हा राजाने रमकस वाढवून दहा हजार केली आणि पुढे तर एक लाख केली. तरी कोणते सुचोर कसा जाहे हे कळू दिले नाही. जास्त चवकशी करितां कळले की सामान्य प्रजेत सुचोर फार

अकप्रिय आहे, कोणी चोराचा ठाव ठिकाणा सांगणार नाही

म्हणून राजाने आगळी एक युक्ती काढली काही निरपराध लोकांवर हा आरोप लावला की त्यांना सुचोवचा पत्ता माहीत असूनही ते देश माहीत आणि त्यांना तुकगात बांधून ठेवले राजाला कांढत होते की त्या गरीब निरपराध लोकांची कोंब कबून सुचोव बाहेर येईल. परंतु तो प्रयत्नही हुकला

तुम्हां सत्तापून जाऊन राजाने दोघां निरपराध लोकांना फाशी दिली आणि राज्यभर दहशत पेटवून जाहीर केले की मुचाराच्या दोघां सामोवारांना त्यांनी केल्या घोर अपराभाबद्दल फाशीची शिक्षा

देण्यात आली आहे आणि त्यांच्या इतर साथीदारांना अशीच सक्त शिक्षा देण्यात येणार आहे. ते जाहीर झाल्यावर मुचारा स्वतःच राजाच्या दरबारात हजार शोध साठो प्रगट झाला शियापांनी त्यांना कैद करून व राजासमोर उभे केले

राजाने मुचाराला विचारले 'तु कितो कुन पाळून आलेस रे? तुझ्यामुळे निष्करण मुक्या दोघां सामोवारांना फाशीची शिक्षा भोगायी लागली तु आधीच शिष्याच्या समोर प्रगट झाला असतास तर त्या दोघां विचाम्यांचा जीव वाचला असता '

ते एकूण मुचारेने निधडकण राजाला विचारले 'तुम्ही तसे किता करपणा केलात की, तुम्हाला हे चांगले माहीत

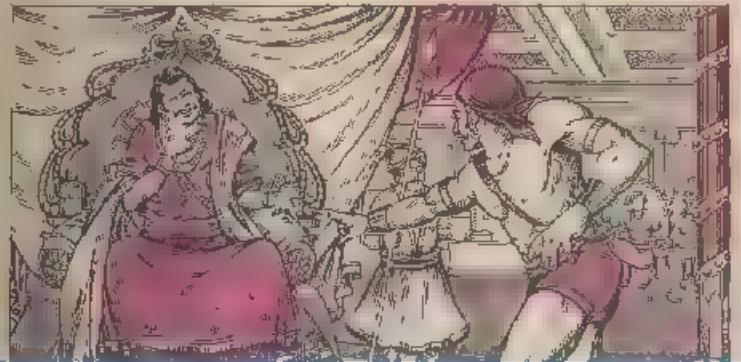
असूनही की ते दोघ निरपराध आहेत, तुम्हां त्यांना निरपराध फाशीची शिक्षा केली! हा अन्याय नाही का?'

चोरा ला धरयिला दुसरा काही मार्ग निघाला नाही तो राजाला असला थोडा अन्याय करावाच लागता म्हणूनच त्यांना फाशीची शिक्षा द्यावी लागली ' राजा म्हणाला

"चोर का घरापला कुठरा मार्ग का निघू शकता नाही, याचे कारण काय असावे या विषयी तुम्हां कधी विचार करण्याचा प्रयत्न तरी केलात का?" चोराने पुन्हा विचारले

'तुझ्याजवळ लहून जमविलेले जूप पैसे आहेत ते देऊन तू प्रजेला स्वतःकडे वळवून घेतल असाल! ' राजा म्हणाला

'मी लांच देऊनदेऊन किती देणार? किती जणांना देणार? स्वायसिद्धी किती लोकांचे प्रेम विकत घेणे शक्य आहे? मी चोर असेन, परंतु राजांवेही काहीतरी कर्तव्य असलेच की नाही? आपले कर्तव्य करणे राजाने सोडले तेव्हा ते मत्वा करावे लागले आपण दिलेल्या एक लाख रुपयांच्या लोभाने प्रजेने माझ्यासारख्या चोराचा कबाबि सोडले नसते. आपण निरपराध लोकांना कैद केले तरी प्रजेने मत्वा धरून तुमच्या अधिकाऱ्यांच्या हाती सोंपविले नाही परंतु ते अत्याचार सहन करून मत्वाच बसले आणि तुमच्या समोर हजार झाली आता तरी तुम्ही माझ्या केसाला धक्का लावू शकणार नाही माझ्या केसाला-

ही धक्का लाणाला तर एक अपार जनमर्द यत्न तुमच्यासह तुमचा बाई बुडवून टाकील" सुनोरने वजावून सांगितले.

सुनोर म्हणाला ते खरे असल्याचे प्रत्यक्ष कळायं, म्हणूनच की काय सुनोर कैद झाल्याचे कळताच लाही भ्रजा राजधानीवर चालून आली व राज वाठ्याला वेढा देऊन सुनोरला अयघोष करू लागली.

ते कळताच राजा नव्हत झाला व स्थान झाला थड्डन विचारलं - तू म्हणतोस की राजान करावयाचे काम तू करस! म्हणजे राजाचे कर्तव्य खोरी व दरोडे-खोरीच का?"

"नाही, राजाचे कर्तव्य प्रजेच्या हिताची कामे करणे आहे त्यांच्या गरजा भागवणे आहे. तुम्ही ते भाग केले नव्हते, मी केले म्हणून मी एक सामान्य लोकर असूनही प्रजेचे प्रेम संपादन करू शकली आणि मला कैद करणे आपल्याला असक्य झाले सुनोर म्हणाला.

तरमग तुला त्रास होय आहे? या देशाचा कायभार तू हाती घेणार आहेस का? राजाचे प्रश्नगट.

ते सामर्थ्य माझ्याला नाही व ती मरुत्वावासाहून सध्या मनात नाही साक्षात् आपणांकडल एवढीच विनंती आहे की अ पण घेऊन। मुक्त हाडेल अशातून राज राज्य करण प्रजला प्रसिदात्तारहून वाराची गरज असली अस। राज्यकारभार हात कामा नव प्रजेच्या हिताचा विचार करून राज राज्य करील तर माझ्यासारखे वार कामाला येणारच नाहीत पणून अधिक मला काही मागवावयाच नाही अस मागत सुनोर नेहून निघून गेला शांत घरण्याचा प्रयत्नही राजान केला नाही राजाले लाज वाटू लागली की एका सामान्य वारामध्ये त्याला मान वांकवावी लागली प्रजेचे प्रेम संपादन करण राजाला जमल नाही त एका बोराला जमलं त्या दिवसापासून राजान धोर्गदलस नोहला व मन लावत राज्यशी सव क ये स्वतः प हू लागला.

परक्याचे धन

काळीय पटू लागला होना आणि पाऊस

पडत होना म्हणत माधवर व साहरेच दार बंद करायला गेल तर बाहेर काणी अनोळखी माणूस उभा दिसला पावसात तो पागला भिजटा हात हात सोरडपा

कपड्यात तो हाक पसत होता त्याच्या बाजला कपड्याचे एक गांठोडे होते त्याच्या उजव्या हाताला एक सहाय बोटही होते.

म धबराबाही त्या मणसाला धोड सोल नजरने पाहिल आणि त्याला आत यायला सांगून म्हणाल- तुम्ही भिजलल दिसतां बाहा आत या, कपडे बदला!

'नमस्कार आभारी आहे!' असे म्हणत त्या अनोळखी माणसान घरात पाऊल टाकलं तो कपडेय बदलत अगदी गरीब दिवात होता तो अग्न यऊन कपडे बदलत ओल कपडे वाळवत घालीत होता

तेवढ्यात हकिमणी बाई सपाकघरातले आवळून बाहेर आल्या त्यांनी त्या अनोळखी माणसाला पाहिलं. यजमानांना आत बोलावून विचारले- वाटेने जाणाऱ्या यशान्या माणसाला असे कवेळी घरात कोणी साहूण पाणून बोलवील का?

आवळून बाहेर आल्या त्यांनी त्या अनोळखी माणसाला पाहिलं. यजमानांना आत बोलावून विचारले- वाटेने जाणाऱ्या यशान्या माणसाला असे कवेळी घरात कोणी साहूण पाणून बोलवील का?

"ते गरीब असले म्हणून काय झाले? ते आपले पाहुणे आहेत त्यांच्या बिसयी असे वेडेवाकडे बोलू नकास आधी त्यांच्या साडी जेवायची तयारी कर." माधवरान म्हणाले

वरंच झाल की! घरात बोलावून पाय पसरायला जाण दिवली आणि त्याला मेजवानी देणार बोटत? हे तर्ष नाही चाळायच! पाऊस थांबल्याबरोबर त्याला घराबाहेर काढा. हकिमणीने बजावून सांगितलं

शायकीने ते बाकडे बोरून ऐकून माधव सव बाहेर ओकावून पहात म्हणाले

तेवढ्यात हकिमणी बाई सपाकघरातले

जगन्नाथाचा प्रामाणिकपणा पाहून माधवरावांच्या डोळ्यात पाणी माल अशा भाषणाची कमाई आपण कोरली पावहल त्यांना फार वाईट वाटले. त्यानंतर ते म्हणाले— अहो, मीच ते पुढे तुमच्या गाठोड्यात ठवल झोले तुलें तुमची आर्थिक स्थिती बरी नसल्यासारखी दिसली मुला मुन्ही हे पुढे केवढे च्या ”

जगन्नाथ रिपत करून म्हणाला—“ पर-
म्याचं धन माझ्या हाताच्या सह्याला बोट-
सारखं निरुपयोगी आहे, मसे वाहतं मला ।
मी ह धन खनन काही खाईन किवा
मिळवात ने मला पत्रशर नाही मुख
किवा चांती लाभणार नाही मला हे
धन तकी भूततीची कमाईच अगाला
लगते ।

माधवरावाना आतां मात्र राहवले
नाही त्यानी पारी चोरले होते ती गोष्ट
सांगितली व म्हणाले— ‘मला जमा करा
माझी हो एवढी मिळकत सर्व तुमचीच
आहे हे परके धन कस काय होईन ?’

जगन्नाथ बोलत हुं हुं म्हणत त्या
दिवशी आदिपार्वर मो अवाळ कलेो हे
खरे’ परंतु मी तो पेटो पाहिलोसुद्धा
नव्हती त्या पेटोच्या मालकाला काणी
बाण किवा दुसरें जनावर उचलून घेऊन
गेलं मसेल ती पेटो तुम्हाला मिळाली
तुमचीच आहे! बरं येतो, मला घरच दूर
बायबं आहे! ’ असे सांगून जगन्नाथ तपू
निघून गेला

जगन्नाथाचा प्रत्येक शब्द माधवरावांच्या
कानात घुमत होता तो म्हणाला त्याला
प्रत्येक अक्षर बरे असलं पाहिजे त्यांना
मरी घरात कांठ सुख होते तंमो अपच-
नाचा विकार पोटशुद्ध व देह शुद्ध झालेला
हविमणी नेह्यां घरी नव्हती माधव
रावांनी माळपाचकन ती पेटो काडली
पेटो बरून सोन्याची नाणी भरली आणि
गावच्या पाटलाला देऊन म्हणाले— ‘पाटल
हे मस प्रजंच्या हितासाठी वाहीतरी वाच्योला
लावा’ असे सांगून माधवराव घरी
निघून गेले.

यक्षाची प्रवास

शुद्धवत गावाला राण्या पंन्हा नाकीच्या
राज्यावर राज्य करील होता तेव्हां
बाधिसत्त्वानी एका वेळी कुटुंबात अजना
बायबं केला नयात माल्यावर बोधिसत्त्व
पाचश गाड्यांत मोल घेऊन पूर्ववत्तून
पश्चिमकड व पश्चिमकडून पूर्वकड व्यापारा-
साठी प्रवास करील.

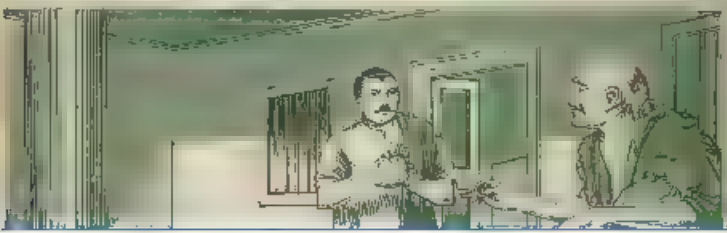
काणी ययंच मदमती नावाचा लागली
एक व्यापारी हु वा तो शर शरच मदमती
होता एकदा बाधिसत्त्व गाड्या भरून माल
घेऊन प्रवासाला निघाले तेव्हांच मदमतीने
स्वत व्यापाराला निघण्याची इच्छा
असल्याचे सांगितलं

बाधिसत्त्वानी मदमतीला बोलावून
भावि वन की दोघांनी गाड्या भरून माल
घेऊन एकदम प्रवासाला जाणे जनक
दृष्टीने अडचणीचे हाईल, म्हणून एका
म पुन र्कने जाणे जास्त श्रेयस्कर होईल

रोषापैकी कोणी प्रथम निघावच हे
मदमतीनेच ठरवाय हेही बोधिसत्त्वानी
सुचविल

मदमतीने विचार केला, आपण धडित्याने
बंलां तर पुष्कळ कायदे होतील एकतर
वाट भोकळी मिळेल बंलांना वाटत
चरायला हिरवे मवत व मोकळी कुरण
मिळतील तोकराचाकराना भरपूर भाजी-
पाल्य व फळफळावळ मिळेल स्वच्छ निर्मळ
पाणीसुद्धा मिळेल मालाला अनुकूल वांगळा
दर धईल वगैरे

परंतु बोधिसत्त्वानी विचार केला, पहिला
वांटा त्या वाटेने पुढे तिघून गेला की रस्ता
कोठे बिचडला असेल तर तो पुढे जाणा-
एला दुरुस्त करून घ्यावा लागेल. त्यापुढे
पाठीमागून येणाऱ्याला सोयीचे होईल
कुरणात मेलता चरायला मिळेल. भाजी-
पाल्य व फळफळावळसुद्धा मिळणे सोपे

बरोबर त्याचची तयारी करण्यात आली. मदमतीला बागल की बोसिसन्त मुर्खाभाशका पाठीमागून यासला तयार झाला. मदमती आनंदाने प्रवेशाला निघाला.

मदमतीच्या राड्याचा तांडा बरेच दिवस प्रवास करीत झडटी त्या वाळवंटात पोचला. वाळूच्या मैदानातून थोडे अंतर जाऊन नन्ध्यावर त्यांना समोर एक विचित्र वाहन दिसले. त्या वाहनाचा इतका जातीने पाऊल बेल बुंपलेले होते त्यात काणी राजघराण्याचा एक तरणा बाड माणूस बसला होता. त्या वाहनाच्या माग पुढे भालदार चौबदार तरुवार ढाल व धनुष्य जाण अंऊन चालत होते. गाडीची चाक चिन्नलाने भरलेली होती. सर्वांच्या हाक्या-वर कसळांची देढ व पांढ्यातल्या वेलाची पान बगैरे होती. व हातात कसत होती.

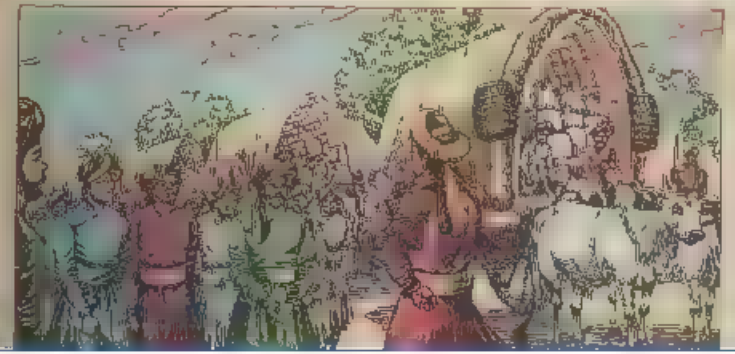
राजघराण्यातील ती तरणाबाड माणूस मदमतीला म्हणाझा-“जडो, वाय पाऊस होता म्हणून सांगू? मुमळधार पावस मळ नद्यानाल सुडुव भरून वहात आहेत. गाड्या चिखलात रुतलील. मिये रिकामो केलत. पुढे आ हलक्या वाड्या आहुन तण बेलाना सामे जाईल.”

त्या रथत असलेली ती व्यक्ती आण बरोबरची लोक नरमासअको धल झाले... ते

जाळूच्या मैदानात प्रवास करणाऱ्या प्रवा- त्यांना कसवून अपाठी मारीत व त्यांचे माग झाऊन आपले उदर पाषण इरीत.

हे सव पाडपरीच्या लक्षात ठेवणाऱ्याने नळलेच त्यात बरोबर आणलले सव रोपे रिकामा केली आणि पुढे निघाले. त्या राजवंड्यात जे हिरवळ असलेले जंगल धान्यविले ते दिसत होते परंतु तेथपर्यंत पोचल्यास पुष्कळ दिवस जायल. मदमतीच्या माग त्याच्या जवळपासही पोहोचू शकल्या नाहाने सर्व लोक तहानने जेव कामावीस हाऊन घटापणे पृत्यमुखी पडले. नंतर बेल मस लागले. मसल्या माणसाना आणि बेलाना खाऊन यक्षाना त्याचे हाडाचे मापळ घाळवतात तसच सोडून दिले.

दीड महिन्यांनी बाधिसन्त आपल्या शभगवर गड्यांचा तांडा घेऊन व्यापाराला त्याच वाटत निघाले. त्यांनी प्रवासात रसद व वाणी भरवून गिळाने व गाडी तजवीज करून घेतली होती. ते त्या भयका वाळ- वटात पोचले तेव्हा बोधिसत्त्वानी आपल्या अनुयायांना समजावून सांगितले की पाण्याचा एकही धंय व्यर्थ मांड नसं. वाळवराने जामाजागी दिशारी वृक्षवनस्पती असताना म्हणून काणी बिचारत्या(विश्राय कणाऱ्याही) झाडाचा पाळा किवा फळ खाऊ नयेत. बाधिसत्त्वाबरोबरचा गाड्याचा तांडा काही अंतर आणखी गेल्यावर ती राजघरा- नरमासअको यक्षाचा पुढारी रथात बसून आला आणि त्याने मदमतीला सांगितले.

जाईल. पुढे गेल्यांनी पाणी कोठे मुबलब मिळते हे पाहून ठेवलेले असणारे झालाची किमत पहिल्याने ठरल्यावर काळवेळ पाहून दर वाढवून सांगता येईल. पहिल्याने जाणा- रालाच दर ठरविणे कठीण जाते. पुढच्यात ठेव व मागचा सह्याणा, या न्यायाने पाठी- मागून जाणेच जास्त हिताचे होईल.

म्हणून मदमतीने ती आधी पुढे जाणार असल्याचे म्हणताच बोधिसत्त्वानी तत्काळ होकार दिला.

मदमतीला जेथे जायचे होते ती जामा माठ योजन अंतरावर होती. वाटत एक वाळूचे मोठे मैदान लागत होते. म्हणून जाणपदाचे व न्यायचे पायी पथ भरून

तसेच बोधिसत्त्वाना सांगितले. बोधिसत्त्व म्हणाले- ठीक, पुन्ही साम्बाला आणाऊ घुवना विलीत त्याबद्दल फार वायारी आहे आम्ही व्यापारी आहो आम्हाला पुढे आपले पाणी दिसणार नाही तर पाणी आम्ही बरोबरचे पाणी फेकणार नाही तज्ञ पाणी दिसल्यावर गिळे पाणी ओतून टाकू !

यस व त्याचे साथीदार गुपचूप निघून गेले

यस म्हणाला ते बोधिसत्त्वांच्या काही साथीदारांना खरे वाटले व ते पाण्याची पिंपे पिकवणी करायी का विचारू लागले होते परंतु बोधिसत्त्वांनी वेळीच त्यांना सावध करून व म्हणाले- "या वाळवंटात एखादे अरीनर असेल वथे वाढले का तुम्हांना? यस म्हणतो त्याप्रमाणे मुसळधार पाऊस पडला असेल तर हवेत ओलावा का नाही? आकाशात वगाचा एकही चुकवायुद्धा नाही. विजा समकलत्या आपल्याला का दिसल्या नाहीत? हे लोक यक्ष आहेत. आपण भेस्वावर

त्यांना वही मरावा म्हणून त्यांना हा व टाकला आहे आपल्या आत्मी जो ध्यापा- त्यांचा हाडा गला त्याला या लेकानी वसेच फसवून त्यांना काऊन टाकल असावे त्यांच्या हाडांचे सापळे वाटून आपल्याला दिसतील "

बोधिसत्त्वाना म्हटल्यासारखे काही अंतर गेल्यावर मदमतीच्या वान्मश गावचा दिग्गजा आणि भाणसाडाराच्या हाडांचे सांगाड दिसले मने लोक चकित झाले

बोधिसत्त्व म्हणाले- "पाहिलत ना? मदमतीने अदूरदर्शीपणान स्वतःचे आणि आपल्या साथीदाराचे कंढडे नुकसान करून घेतले ?"

बोधिसत्त्वांनी त्याच प्रदेशात मुक्काम केला. मदमतीच्या वाळवंटात जो मान उपयोगी सापडला तो आपल्या गाड्यात ठेवून घेतला आणि पुढल्या प्रवासाला निघाले. बोधिसत्त्वांचा तो प्रवास यशस्वी झाला त्यांना थोडे तणा झाला व त्याच सर्व साथीदार मुलरूप घरी परतले

पुढे काही काळ लोटल्यावर गंधाश्वरेच्या पोटी एक पुत्रराज जन्माला आले राजा शुद्धाश्वाना सिद्धार्थाच्या वैराग्य वृत्तीची पोटी वाटत होती परंतु त्याला एक मुलगा झाल्याने कळल्यावर राजाला व त्याने की सिद्धार्थाच्या मनान बदल होईल व त संसागत लक्ष घालू लागेल

अपूर्व चिंतन

राजा शुद्धाश्वने राजा कामुली की राजकुमाराला नष्ट म्हणजे काय हे कळले कामा का दुःखनाती त्यांना ऐक्याना किंवा गहवयला मिळत ना ना तेव त्यांना १९६६ साली महालात राहो अवयव्या कंदा की त्यांच्या नजरेस सुंदर वस्तूत यावी त्यांच्या शरमणीकीसाठी उत्तम. राम शावक व तत्तक केवले

एक विचारी सिद्धार्थ वहेलानी अनुलो घडून ग्यात वसुत प्दातले निवास्य वाटत एक म्हणाय विरासा. त्याची कबा वकलेली होती मने एन रशी व त्यानतर एक शी इत्यने सिद्धार्थाने व्यापारी वसा काणे कापूस पाहिलाच नव्हता. कापूस त्याला फक्त कापूस नव्हता

आधी शीतले विठ्ठलाने एक मयार
दिलेली. याचे मयामुळेच माते हात
सिद्धायने निष्ठा रात्राच्या साक्ष्याना
विचारात नसून झेपा समोठ्याने कळून
तो म्हणाला. 'बांधवय, आजार काय
मरण झालासुन सुटका नाही. असे
मानत हो. मयामुळे परित्याग करून
इशारेवतून व रात.

विठ्ठलाने कायदेशीर बरेला व वेळाला
बराबत मायला मागितले जेवणाला
तो घाबरावून उठला व चेष्टांना
त्याने वाढण केली. न बादा घेऊन
घरात राजकुमाराने जा त्यानवर
त्याने बसवारीने मागले जांब लांब
कस फात टाकले.

स्वामिना सिद्धाचे स्वाक्ष मिळालेल्या
या मुला अनुपप्राप्तेपया विचार करु
जागा-या घातला. दुसऱ्या भागात
ले वन? साक्षात्क मुखापसीराले
सुखच मव तुल हूत असेच मर तो
मिळाले यागाठ सिद्धाच एक दिवशी
रात्री राजवाड्याचट्ट निघाला.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावेर चेष्टाले
राजकुमाराने निष्ठापशाची बावली
जागा व दुसऱ्या जागांना कळोवली
त्याने वेळी अरण्याच्या पत्तीपडे
घिरायने एका भिना फाला भावला
रात्रामुळे देऊन त्याची बसले मायान
घातली व ती सिद्धाच केली.

राजवाड्याच्या द्वारातच त्याला एक
विचित्र अकली दिसली. मिळ्याकडून
राजकुमाराला बोध लागला. या
मुळीच त्याने कीर्ती आणि मुक्त पावले
होईत. दुसऱ्या दिवशी
सुखच मव तुल हूत असेच मर तो
मिळाले यागाठ सिद्धाच एक दिवशी
रात्री राजवाड्याचट्ट निघाला.

स्वामिना सिद्धाचे स्वाक्ष मिळालेल्या
या मुला अनुपप्राप्तेपया विचार करु
जागा-या घातला. दुसऱ्या भागात
ले वन? साक्षात्क मुखापसीराले
सुखच मव तुल हूत असेच मर तो
मिळाले यागाठ सिद्धाच एक दिवशी
रात्री राजवाड्याचट्ट निघाला.

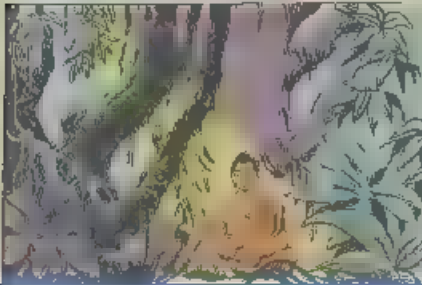

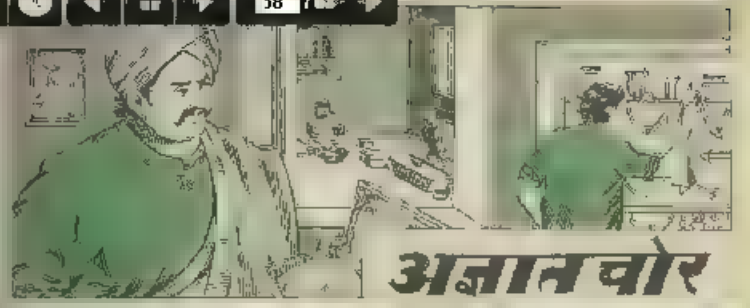

गंवरी मित्राणं उक्तेल वनत आस तेये एका वटसगळालो बगून ध्यान-मग्न आसा वेसाटन करीत एकापास पांच तपस्व्यानी त्याला गहित व त्याला एक महापुरुष मानून त्याचो सेवागुरूवर कर्त मानून 'मिदगांवा' आत्मज्ञान खुल्याला ह्या जणें जागली

धेवडा त्याला ज्ञानबोध झाला की धर्माचो कस दिव्याने घेय प्राप्त हाच मोडो मुक्ताचो नवाच्य एका तप्याने त्याच्यासाठी जे काहीन आणून दिला होता मिदगांवाचो त्याच सेवन करून तेन्ना गंवरी मध्य मिदगांवाचें निवडा सगळो जने मानून त्याचो सोदून निकून गेले

ग्यानता मिदगांवा मदीकाठी मोधुमुखा झाली जाऊन बसला ती पोषायेच राव हांचो त्याला असे वाटले की त्याच्या चारही दिशांत पावला आ ह आशा वृद्धांतरात एक अचूक प्रकाश निकाल पावला आहे अगस्त हें त्याला ज्ञानाचें प्राप्त आशें वृद्धांतरांत वगळे

अज्ञातचोर

रत्नाकर वळेयाच्या दुकानांत विठ्ठल नावाचो एक कारकून होता तो महमती व प्रामाणिक होता माल-काचो त्याच्यावर विस्वास होता व विठ्ठलला ती गोष्ट जागली साहीत होती त्याला एकदां दुर्बुद्धी झाली मालका एवडा विश्वास असल्यावर एखादी वस्तू उचलून नेली तर काय हरकत आहे?

त्याप्रमाण एके दिवशी दुकान बंद करण्यापूर्वी काणाची नजर नाही हे पाहून एक रत्नहार उचलून त्यानं खिशांत टाकला आणि घरी निघून गेला

दुसऱ्या दिवशी दुकानांत बाल्याबरोबर रत्नकरला तो रत्नहार वसत्याचे लक्षात आळ तो रत्नहार घ्याने एका जमिन-दाराच्या साठी तयार करिवला होता, तो रत्नहार ज्या उबीत ठेवला होता तो

जागच्या जागो होतो, परंतु रत्नहार माच फेटीत नव्हता

रत्नाकरला माझकडे वाटले. कारण दुकानांतली ती पहिलीच चोरी होती दुकानांत विठ्ठलच्या शिवाय बाणक्षी दोष मीकर होते ते देखीक कित्येक वर्षे साली दुकानांत तीकरी करीत होते व प्रामाणिक होते विठ्ठलच त्यांच्या मानाने उघिरां कामावर लागला होता. परंतु रत्नाकरला त्याच्यावरही शका करण्यासारख काही नाटलं नाही. कारण कित्येक दिवसांपासून स्वाध्यावर बारीक नजर ठेवूनही शका धण्यासारखे रत्नाकरला विठ्ठलच्या बागण्यात संसय धंभ्या-सारख काही दिसचे नव्हते. कातां सदाच करावयाचो तर कोणाचो? रत्नाकरला ते एक धर्मसकटच वाटत हाते रयात एक गोष्ट उरविली माल बोरी गेल्याचे

जादा आनंद को लहरी लल्लूप्रसन्न पावला
एक कठमर दिसला नव्हा मी उगाच सर्व
नोकरांची क्षडती घेतली किन्तुच दिवसा-
पासून प्रामाणिक म्हणून काम करणारा
रंगनाथ तुम्ही बोलखताच त्याका रण
त्याच्या जिशात तो सापडला हा मज
काळ बदलल्याचा परिणाम आहे' त्याच्या
वर माझा केवळा विश्वास'

'तर मग त्याला शिपायांकडून अन्नक
करविलीत की नाही?' विचारल्या रत्ना
करची नजर आपल्या तिन्ही नोकरावर
हानी

'नाह हो! त्याची गरज? त्याला अन्न
ठोकून काढला कारण आपली वस्तू माण
डली होती! त्याला मिळायला द्या हाती
तो शिखर मीच केशी होती' लक्ष्मीचंद
शेट म्हणाला

"मिथा! चुकले तुमचे! जेव्हा असल्या
चोरांना क्षमा करणे म्हणजे वेढपणा आहे!
मी असतो तर त्याला प्रथम वडवून नंतर
पोलीसाच्या हावली केले असते! रत्नाकर
म्हणाला

ते ऐकल्यावर विठ्ठलच्या हातात त्यावेळी
खुरई हाती ती सुटून जाली पडली
विठ्ठलची ती वशा पाहून रत्नाकरला
अगदी पहिल्याने त्याचा पत्कर मजबूत आला
ता दावा व्यापाऱ्यांचे बोलण लक्षपूर्वक

मकत होता हे देखील रत्नाकरच्या लक्षात
आलं होतं

त्यानंतर लक्ष्मीचंद शेट निघून गेले
विठ्ठलच्या मनात पोलीस शिपायांनी
देहकते माव कायम होती तुहंगात होणारे
हाल त्याला दिसू लागले तो तेव्हा फार
वेळ उभाच राहू शकला नाही. मालकाला
म्हणाला "मालक, खूप लव्यात बरोबर
नाही रजा द्यावे!"

रत्नाकरने आपल्या बाटेत्याचे शौंग करीत
म्हटले- गृहस्था काय साळ रे इतक्यात?
तुम्ही नव्यात बरी नव्हती तर तू आज
कामावर आलासच कशाला? घरीच
हिला असताच तर मी काही म्हटले
अमल का?

विठ्ठलच्या तोंडावर रत्नाकरला स्पष्ट
दिसत होते तो खोबाला बळी पडला
होता. परंतु त्याची बोरी कळली असल्याचे
कळ न देण्याचे रत्नाकरने ठरविले त्याच
बरोबर त्याला चुकीची सुक्ती करायला
एक सवी वायचेही रत्नाकरने ठरविले
असा विश्वास करून "तुला एक गोष्ट
सांगायची आहे!" असे म्हणत रत्नाकर
काही वेळ गप्प बसून राहिला.

ते ऐकल्यावर विठ्ठलचा चेहरा पांढरा-
कट्टा झाला मालकाच्या नजरेला नजर
मिडाविण त्याला अशक्य झाले
रत्नाकर पुढे म्हणाला-"तम काही
विशेष नाही तू बेहत्ती आहेस व प्रामा-
णिकही आहेस. म्हणून मी राजपासून

बोलायचेच नाही आणि तिघांवर नजर
ठेवायची.

दुकानात तिघे नोकर नित्याप्रमाणे काम
करीत होते एकदा लक्ष्मीचंद शेट नावाचे
एक व्यापारी रत्नाकरच्या दुकानात आले
य म्हणाले- 'मिथा तुला कळतं का रे,
माझ्या दुकानात चोरी झाली होती!'

"अहो! म्हणता काय? तुमच्या दुका-
नात चोरी! अन् चोर मिळाला का,
की निसरला?" रत्नाकरने आश्चर्यचकित
होऊन विचारले

"का नाही मिळणार? काल सध्याकाळी
मी उणिवा पुकाने मद झाले कुलपे लावण्या-
पूर्वी मी सर्वोप्रमाणे सब दागित जागध्या

मुझ्या पंगारात पन्नास कपड्यांनी वाढ
करायचं ठरविले जाह्ने।”

विदुषः मालकाकडे पन्नाच राजलिंग
मालक झुगला तै त्याला खरच वाटव
नसत्यासाराचें त्याच्या चेहेऱ्यावरून दिसलें.
त्याचा चेहरा मोरामोर झाला मालकाच्या
सनात आहि तरी काय ? मालकानें आपली
बोरी ओंठखली काय ? आपण फड भोडी
चूक केली त्याच्या तोंडावाटे एक शब्दही
उमटत नव्हता

रहता करने बिचारले—“कायदे, ज़ोल्त का नाहोस?”

आपलौ दया, मालक " एवढेंच
शब्द त्याच्या तोंडावाटे बाहेर पडले

“इहं तद जा ! तव्येण कांगली
मुधारव्यावच साध्यावर ये अण्णस्स गोष्ठ
संगायन्ती राहली इत्तामदाशकडं भाजच
रत्तहार पोचवायचे श्री कळूळ केळो होंते
तेवढा बरोबर वेळून जा आणि पोचवून
करणावलीचें पैसे धुऊन दे. कामावर येवसिल
तेव्हां पैसे जाणून दिखेन तरी घालेल !”

गुणाकर्तृ वा शब्दात् द्विवचन १६
क.भगिरो सोपविळ

विठ्ठलला ज्ञियान औथ आन्याधारख
वाटल मान्जाला आपलो चारो कळना
नाही अला विव्दास त्याला वाटला
भूषण हेंवातच रमहाज आते अस त्या स
वाटेत त्याने त्यान पिकासी जहो उचलली
व आनंदान पुढे वरून झुगाला यना
मानक भूषण तो झपाझप दुकानाच्या
पायाया उतरून निघत गेला

नगर विहृत सरन धरौ गेला इन्हाम
 तवीत टंजना आणि दुतामदारकड लो
 पोचवून करणायळ वसूल करून घेतले अशा
 दुताया दिवशां मालकात्ता पैसे आणून दिले

विठ्ठला पाहातांच रत्नाकर हसत
 म्हणाला- बापरे नवमत चांगली मुभाखली
 ना? तेव्हा विठ्ठला बाटळ मालकाला
 मर्ब काही माझीन आहे म्हणून खरी
 मोठ का श्रवणाचं? अशा विचार करून
 म्हणाला- होय, मालक काळज हृदय
 बरी आली!

योग्य निवाडा

राष्ट्र का अन्वयार्थ व्याप्त एवं प्राबल्यहीन सामूहिक होता है। यी गृहान्तर्गत सौन्दर्यपूर्ण राष्ट्रों में प्रत्येक राजा यदि राष्ट्र स्वतंत्रता के पक्ष में होता, तभी त्याग प्रयास ही लोकतांत्रिक कश्चित्की दण्ड वन समुदायन से लगे रहें।

मातृव्या व मातृ पत्रं नारदोऽपि शास्त्रे दत्तं तं वाङ्मनः पश्यन् यस्मिन् श्यामवर्णा परमात्र
 मातृ वामसं दृष्ट्वा तस्मिन् श्यामवर्णा रसज्ञा वदन्ता आर्षणं श्यातं तं तु चिन्तयन् तत्र तस्मिन् तस्य
 श्यामं वदन् श्यामस्य नन्दनपदार्थं तस्मिन्मातृ कान्मा नारदो वदन्तं श्यामे रसमय्या मातृवस्य
 नारदोऽपि वदन्तं वदन्तं मातृवः

अध्याय ४ मंथन-प्राप्ता विचारते श्यामू लोहाला आणे ते बोलल्या म साठामागोला
 मथा वना। म्हणून दाखले पावल्या पाटश्यांक वाढ्याने तेने पाडील म्हणाला—“श्यामू
 तू हे काय र केलस श्यामूने झट पाणी घालून जे प्राय मांडविशी लावते तादेस ताईन
 पाटवा अथकार तुला कसा काय वै ?”

‘अहो! मरु कांणी सबना गांण काणी सुत्त पाणी पाव्ण त्याव मत्ता काय’ इ. ३
पहिली गज्जल न केल्या आहे कीं नाली? मरुजुल त्याला लावणारे हवें नातल्ल माथेंच

ए दोन + सुकड वरून म्हणजे "श्यामू म्हणतो ते बाबावर आहे, माह त्याच्या घरामा
जाय. य + म + अणि त्यांचे सून पुत्रां पंरताय आहे. शेवटी कोंणराष्ट्राची परिस्थितीत त्याला
लग्नकार नरक सुवा मिळते थय नाही. शेवटी सून अतयाशी कुकटचे आलागचे बंद तरी कर
ताईतर मूढाच घाय घालून इत तोंडच द्याय आस कोलनसून श्यामूच्या गांठबावर किच
घर त्या मूढावर पडले अणि त्यांचे घर पाळतच तो आला निकाल दईत. त्यात पुत्र
काहे शय नाही. श्यामूचे मुकत्यात नाचतना घर नसून आणून दिता अणि कोणच
ह्यात शय नाही. श्यामूचे त्याचे कोही नाचल तोलून स्वतःच श्यामूला अगून

भाकडाचे उपकार

एका गांकी एक गरीब बाई रहात असे तिच्या तक्थने लागले नाच प्रिडादिळे होते वरुन त्याने आपल्या मागे बायको व मुलांसाठी चार पैसे ठेवले तक्थे म्हणून बायको पोरांना गरीबीत दिवस काढावे लागले त्याच्या मुलाचे नाव शोपाळू दगा असे होते

दगाची बाई कधी त्याचे उठवी नव्हत, ता उठे, परंतु लग्न काहीतरी लाऊन पिऊन जायां जाई

रगाच्या राजारी लखसूर नाव थ एक व्यापारी रहात असे त्याचा परदेशाशी व्यापार होना रगाच्या आईला एकदा कळले की लखसूर व्यापारसाठी घुतम

वडेल वारले तेव्हा रंगाचे वग पंधरा वर्षे असेल परंतु तो होता भयंकर आळशी. मंड्या पहावे, तेव्हा आपला दोरमळा बसत्या बसत्याच घोरायचा।

रंगाच्या आईला वाट की देवाने त्याला
मरण दिला त्याने त्याच्या नशिवास ये
लिहिले अमेल तेज होणार ती कधी
रंगाला कोणतेही काम करायला सांगत
नसे. ती स्वतः चार घरी जाऊन कामे
करी आणि त्यावर मायलेकांचा उवरनिर्वाह
चाल

रंग की जाई कधी त्याच उठवी नै-
ता उठ, परंतु लग्न काहीतरी होऊन
पिऊन घापां जाई

रगाच्या खात्री लावूनच नाव घेऊन व्यापारी रहात असे त्यांच्या परदेशांशी व्यापार होना रगाच्या आईला एकदा कळले की लखनौ व्यापारसाठी पुढील द्वीपाला निघणार आहेत तिच्या नशिबाने तिला नुकताच चारही घरचा पगार मिळाला होता तिने त्यातले पान कापून काढून त्याच्या हातात दिले व म्हणाली:

बाळा तू उन्मुखोदकने जाऊन हे पांच
भग्ये हे आणि विचार की या पांच
वपयाचा कहितरी माल सुवर्णोपातून
त्यांना आणता येईल का ? तो माल मिळाल्या
की तुला लहानसा व्यापार करता येईल

आईन उत्खून बसबिलच म्हणून रंगा
जाभया देत उठेन बसला व पगलच

१. आन आर्ज्या हातातुम पाच रुपय
घनत आणि आपेसज लवुमटकड गला
पोच रुपय (पाच) हातात इत आर्जिन
सांगितल हाते ते असेच्या हसे त्यांना
सांगितल

दशकृत पाण्डव व श्यामा गरीब आदिवा
विचार कल्ल लक्ष्मणला कीव आली
एवढाचो भांडवलदार हा भुलगा काय
आवाज कडणा? हा तुलगा सुवाणार
तना कशा? हे सर्व माहीत असूनही लक्ष्-
मण स्वमाकांत उदार असल्या कारणाने
मृणाल वर आळा' सु म्हणालास तसं
करीन हा '

तं गङ्गान् रङ्गा आनन्दान् धरी परमला
य लङ्गाश्च क्षीपला

लखौटन आपल्या इतर व्यापारी मित्रां-
सह एक गलबत ठरविले आणि त्यात माल-
भरून शुभहलाख व्यापारासाठी निघाले
सुबानेच बारा अनुकूल होता. त्यांचे गलबत
ज्याच्या बंदराला लागले तेथे मालाची खूप
खरेदी व विक्री झाली, काही दिवसांनी
त्यांचे गलबत सुवर्णदीपाळा लागले तेथे
सर्व व्यापाऱ्यांनी बरोबर पाणलळा सर्व
माल बांगत्या इताने विकला व तेथून बीज
देशातले देशी कापड, हस्तीदंती उत्तम
कालाकृतीच्या वस्तू, हिरें व मरगळे विकत
घेतली व स्वदेशी परतण्यासाठी गलबतात
बसून निघाले

दहर दिवसान्ते लखूँ हटलौ रंगान दिलिया
पांज रूपयांभी आठवण झाली व्यापार-

अशाच्या कामात ते ती गोष्ट बिलकूल विवरून गेले होते. त्यांनी विकत आपल्या मालापैकी एवढी वस्तू रंगाला द्यावी म्हणावे तर इतकी स्वस्त एकही वस्तू दिसत नव्हती.

लखुशेट आपल्या साथी व्यापाऱ्यांना म्हणाले—“वापण आपले गळबत परत मुबर्गडीपाला घेऊन बाऊ या माझ्या हातून एक बूक घाली आहे.” असे घाबून त्यांनी घडलेली गोष्ट थोडक्यात सांगितली. परंतु इतर व्यापाऱ्यांना परत फिरणे भाव्य नव्हते. सर्व म्हणाले—“पाहिजे तर वाम्ही पांचपांच मोहरा प्रत्यकी देतो, तुम्ही त्या त्या मालाचा द्या

परंतु गळबत परत फेरवायला आम्हां तयार नाही.”

काही ‘चवसानी’ गळबत पूर्वेकडच्या बंटावरच्या बंदराला लागल त्या बंदरात नांगर राकला गेला जहाजाजवळ अनेक भिकारी आले त्यांत एकाजवळ तीन माकड होती त्यांच्यापैकी दोन फार हुशार होती मालक ओखंड करायला सांगता खेळ ती माकड करीत तिथरे माकड म्हानारे होते त्याला एकही खेळ करून घेत नव्हता, दोन्ही माकड निरनिराळ खेळ करून प्रेक्षकांची करमणूक करीत बसता म्हानारे माकड समुद्राकडे पहात तुमते वसून होते

त्या माकडांना पाहून लखुशेटच्या घनात एक विचार आला त्या माकडापैकी एक माकड बिकत घेऊन रंगाला मऊ दिव की आपली जमानदारी सगळी व्यापारात त्याने माकडवान्हाला ‘वचारेच— काय - मी पांच रुपये देतो तू मला एक माकड देशील का?’

माकडवाला म्हणाला ‘मी ते म्हानारे माकड देईन

अरे एखादे तरण माकड दे का’ लखुशेट म्हणाले

“या दोन तरण्या माकडांपैकी एकाला ही समस्त रूपक दिलेल तरी मी देणार नाही त्यांच्यावरच तर त्याचे आणि आसचे पोट

भरणे आहे’ हे म्हानारे माकड मीच पांच रुपयाला बिकत घेऊन यांना तुमते पांयावे आणते आहे. आ काळा काही करवाज घेत नाही! पाहिजेतच हे घेऊन तला आस आहे!’ माकडवाला म्हणाला

माकडवाला लखुशेटनी ते म्हानारे माकड स्वतः घेतल आणि गळबताने येऊन येऊन ते माकडमुळे रंगसाख भोळसत आले असे लखुशेटला वाटत खायची वेळ पोचून बाकी वेळ ते पगत वसून राहो

याउघा दिवसांनी गळबत माकडाच्या बटाचा लागल या बंटाच्या किनाऱ्यावर समुद्रातून पानी निघत त्या बटावर एक काढीच व्हात व्यागरी त्या बटावर आले का कोठो पाण्यात बुडी मारून मोती

बसलेले शिंपले काढून आणीत आणि स्वस्तात व्यापाऱ्यांना विकीत. ज्यांच्या त्यांच्या नशिवाप्रमाण लहान मोठे मोती मिळत आणि व्यापारी कोळ्यांना खूप इनाम देत ते गळबत मोत्याच्या शिंपल्या-साठीच त्या बंटावर आले होते बंदराला जहाज कागताच तरण कोळी भावले ब पाण्यातबुड्या मारून शिंपले काढून आणू लागले त्याचबुडीमुळे म्हानारे माकड पंगत बसलेले होते ते एकदम आगे झाले समोरने दृश्य पाहून त्याला एकदम काहीतरी आठ वल्यासारखे आले आणि त्याने पाण्यात उडी मारली. लखुशेटला वाटले की रंगान्वर नशिवात ते माकडही नाही वाटते? परंतु शोधवाच वेळात ते माकड शिंपल घेऊन

काठावर माझे व गुरुदत्तान उडी मारून चढले. शिंपले शस्त्रतात लखशेंटाच्या समोर टाकून पुन्हा त्याने समुद्रात उडी मारली. पाहता पाहता शंभरावर शिंपल्यांचा डींग लखशेंटाच्या समोर उभा राहिला.

इतर व्यापाऱ्यांनी मोती विकत घेतले परंतु त्याचे शिंपले रिकामेच निघाले. त्यांना बोनबोन मोनमोन मोत्यांपेक्षा जास्त मोती मिळाले नाहीत तेमुढा लहान होते परंतु माकडाने आणलेल्या सवें शिंपल्यांतून पुष्कळ मोती निघाले. त्यातले काहीतरे मूय मोठे होते. त्यावरून हे स्पष्ट झाले की त्या माकडाला मोत्यांच्या शिंपल्यांची चांगली पारख होती.

ते माकड कधी काळी त्याच बेटावर रहात होते. त्याच्या मालकाने (ते एक कोळीच होता) त्याला मोती काढायला शिकविले होते परंतु पुढे तो मालक बेला. त्यानंतर एक गणबराबरच्या लालांनी त्या बेटाचे म्हासाच्या माकडाला घेऊन नेले परंतु ते नेहमी पेंगट बसून असलेले

पाहून खलाशांनी दुसऱ्या एका बेटावर या माकडाला एका माकडवाऱ्याला विकत नेऊ माकड त्यांना रंगाच्या मालकीचे झाले. त्याच माकडाने रंगाला मृत्युवान मोत्यांचा मालक केले.

लखशेंटाने रंगाचे मोती रोड जपून ठेवले. स्वदंशी परतल्यावर त्याने रंगाला त्याचे मोती देऊन टाकले. व्यापाऱ्यांनी दिलेल्या बचनाप्रमाणे बापायच्या बाट्याच्या पाच पांच मोहूरा दिल्या त्यामुढा रंगाला मिळाले.

रंगाचे नशीब उघडले त्याने एक मोठा वाडा बांधला. तो मोत्यांचा व्यापार करू लागला. मोत्यांचे बट लांगलाचे माकडाची जशी शोप गली नशी रंगाची शोप मा त्यांचा व्यापार करू लागल्यावर कायमची उडाले. त्याचा शोपालूणा कायमचा सुटला. तो माकडाला घेऊन त्या मोत्यांच्या बेटावर आज येऊ लागला आणि रंगशेंट मोतींसारखे नावाने त्याला बाजारपेठेत ठोक आलेख लागले.

कर्मफल

भिकूशेट नावाचा एक सावकार होता. कोणी त्याच्याकडे कर्ज मागायला आला की कर्ज मागाणाऱ्याच्या एपतीमण व्याज सांगून भिकूशेट त्याला कर्ज देई. एकदा चिठोबा भाटाला कर्ज मागायला आला म्हणाला- सावकार, मुलीचे लग्न आहे दहा हजार तरी खर्च होणार तुम्ही तेवढी रक्कम द्या, मी म्हणून हप्त्याने फडीन.

इतकी मोठी रक्कम कर्जाज देणारा सावकार गावात कुशरा कोणी नव्हता म्हणून भिकूशेटला फावले. त्याने व्याजाचा दर वाढवून सांगितला.

चिठोबा म्हणाला- सावकार इतका कडुर करू नका. वामच्या वडेलासित इस्टीमेटला एवढा वाडा आहे तो विकून मी मुलीचे लग्न करून देईन असे सांगून तो निघून गेला.

भिकूशेटला वाटले जाळघात सापडलेला मासा निसटला. म्हणून त्याने एक युक्ती योजली. त्याने गावात अफवा पसरवली की चिठोबाचा वडिलांसित वाडा म्हणजे भुताटकीचे एक वर आहे. त्याला वाटले की भुताटकी असलेला वाडा विकत घ्यायला कोणी धजणार नाही.

चिठोबाने गावभर फिरत लोकांकडे कर्ज मागितले परंतु कोणी त्याला कर्ज घ्यायला तयार होईना. शंवटी त्याने आपला वाडा विकायचे ठरविले परंतु तो भुताटकी असलेला वाडा असल्याचे सांगून कोणी तो वाडा विकत घ्यायला पुढे येईना.

सध्यातरी भिकूशेटचा एक जमिनदार मित्र त्याच्याकडे पुष्कळ दिवसांनी येतायला आला. त्याने चिठोबाचा तो वाडा पाहिला व अकित होऊन भिकूशेटला म्हणाला- "असले वाडे आणि देवदगा हल्लीच्या

काळात कोणी बांधित नाही. एक लाख रुपये बेळन मुंबा मी हा नावा विकत घ्यायला तयार आहे.”

मिक्कू शेंटन याबाबत जो अफवा पसरविली होती ती गोष्ट त्याच्या मित्राला माहीत नव्हती. मिक्कू शेंटन सरळ विठोबाच्या घरी गेला व म्हणाला “विठोबा! मी आपला बाका विकणार आहेस म्हणे! मी दहा हजार रुपये द्यायला तयार आहे! माझ्या नावे लिहून दे!”

विठोबा तसा मूखे नव्हता. त्याने आंढाखले की मिक्कू शेंटन काही तरी डाव असला पाहिजे. तो म्हणाला-“मुला तर कर्जाक दहा हजार पाहिजे आहेत तुम्हाला. काणी सांगितले की मी हा बाका दहा हजाराला विकणार म्हणून? हा बाका कमीत कमी पन्नास हजाराना तरी असेल!”

मिक्कू शेंटने विचार केला पन्नास हजाराला विकत घेतला तरी काही विचडपार नाही. कमिशनगारला एक लाखाला विकून पन्नास हजार रुपयांचा

फायदा आपल्याला हाईल असा विचार करून मिक्कू शेंटन जायते चांगणामा र पावला पन्नास हजार बेळन तो बाका विकत घेतला. विठोबाने विचार के पाणिवाय बहुत पन्नास हजाराना अजल असे म्हणत होते परंतु त्याला कोस हजाराना अजल किमान मिळेल याची स्वप्नचिन्ह कल्पना नव्हती. विठोबाने आपल्या मुलीला लग्न घालून करून दिले आणि उरलेली रक्कम स्वच करून तेवढे शन विकत घेतले.

काही दिवस लागल्यावर शिवे राजाने आपल्या मित्राकडे नमस्कार घेऊन त्याने हा तल्ला बाका विकत घेतला आहे व किमान एक लाख रुपयांचा आहे.

अमिनदाराने त्याला कळविले की त्या ना पंडे शिकत घ्यायला तयार त्याने सांगला आहे कारण त्या बाकात न भुतांको असल्याचे साक्षक्यांकडून सांगला कळले आहे. तेव्हा मिक्कू शेंटनचे कडून उपडले की आपण स्वतःच आपल्या बाबावर कुठारा मारून घेतली.

एकदा तारक भ्रमण करित व्यासमुनींच्या आश्रयस्थान आला. व्यासाने तारकाला भक्तिभावनेत प्रार्थना देऊन त्याचे आतिथ्य केले. म्हणजे-“देवर्षी! संन्यासमुक्त म्हणतात ना ते सर्व खोटे आहे!” असं सांगून व्यासाने त्याला आयुष्यात झालेले सर्व अनुभव वर्णन करून सांगितले. व्यासाचा जन्म झाला तेव्हा त्याच्या आईने त्याला मोडले त्याने लपविल्या करून एक पुत्र मिळविला. संन्यासाच्या कृपेने शांतीला तो मुलाचा अपाला दुःखात लोटून निघून गेला अशा तऱ्हेने बरेचदा पिढीतल्याकडून व नंतरच्या पिढीतल्याकडून परित्यक्त झालेल्या व्यासाला पुन्हा संसारात गुरु-पुत्राच्या परिस्थिती निर्माण झाली.

त्याची आई मरल्यानंतर तिचा शंतनूजी विवाह झाला व तिला मुले झाली. त्यानंतर तिचे पती व पुढे तिची मुले बरण पावली म्हणून व्यासाना त्यांची आई सत्यवती हिने बोलाविले. आईच्या आज्ञेप्रमाणे व्यासाना तिच्या दोघां मुलांच्या पोटी बतुकीने आंचळा वृतराष्ट्र व विश्वामित्र नांवाचे दोघां पोटी विदुर मुलगे झाले परंतु त्यांपैकी एकही व्यासाना पिडवान करण्यास योग्य नव्हता.

त्यानंतर व्यासाचे मुलगे वृतराष्ट्र व पांडु यांना मुले झाली आणि आणखी एक पुढली पिढी सुरू झाली. त्याची भांडणे चिकीपौला गेली आणि व्यासाला त्यात होऊन क्षुपसाचे सामने पांडूच्या मुलांना बसवावात अनेक कष्ट सहन करावे लागले.

पोहता वडा पर्वती वडा मध्ये राहिली.
मला किती फट भरत वगवे लागले
ते सविस्तर साबती, लक्ष देऊन एक
असे सांगून नारदामे आपल्यान सगळ्या
मुरवात केली

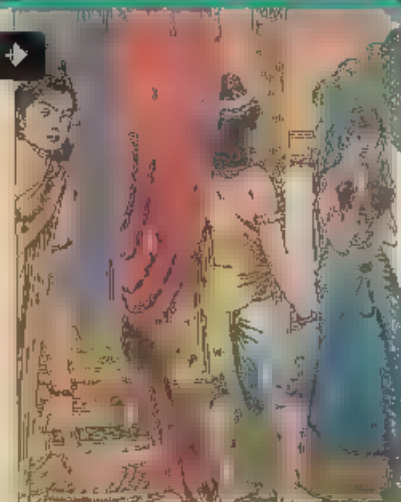
एक दिवशी नारद आणि पर्वत मुलाक
भ्रमणासाठी निघाले. जनक तीर्थक्षेत्र संपाद
आश्रम इत्यादी पहात यांनी परमपरां
वागण्यासंबंधी एक नियम ठेवला. तो नियम
असा होता की एकाच्या मनात काही
विचार आला तर त्याने तो न व्यक्तित
दुसऱ्याला सांगायचा.

असे ठरवून दोघे भ्रमण करीत फिरत
असता उन्हाळा संपला आणि चातुर्मास
(पाचमासा), मूळ इ.ला चातुर्मास संपेपर्यंत
काठ तरी एका जागी रहावयाचे असत.
त्यासाठी त्यांना सज्ज नारदाच्या राजाची
राजधानी सांध्याची मिळाली. ते राजाच्या
राजवाड्यातच राहू लागले. पाचमासाचा
दिवस म्हणजे तेथेही ते असू शकत होते.
विद्यार्थ्यांकरिता अश्वमेध होतो म्हणून
राजवाड्यातच त्याचे दिवस सजत जात
होत. राजाच्या मध्यर्तीने सर्व काळ त्यांचे
संभाल जाहीर होत राहिले. 'तुम्ही त्यांच्या
मनात सध्याची जवपाखाण्याची
इच्छाची दाखविण्याची कोणताही मदत न
दाखवता, उत्तम प्रकारे व्यवस्था ठेवली.

वदलवयात येत असताना त्यांचा
सर्वकाळ सुखाने जात होता.

हळू हळू मध्यर्तीचे मन नारदाकडे जास्त
जास्त आकर्षिते पाऊ लागले. विशेषकरून
त्याच्या वीणावादनाचा व सामानाचा
मदयर्तीच्या मनावर जास्त परिणाम झाला,
तो अत्यंत प्रमाण नारदाची सर्व कामे करी
त्याचा नारदाच्या मनावर खोल परिणाम
झाला. तो दोषाकरिता सर्व कामे बरो-
बर करी परंतु नारदाच्या बाबतीत मुकते
माप असल्याचे स्पष्ट होऊ लागले.
स्नानाच्या वेळी नारदाला ऊन पाशी मिळ
तर पर्वताला गार पाणी मिळे. जेवणाच्या
वेळी नारदाला दही वाढले जाई तर
पर्वताच्या वाट्याला ताकच येऊ लागले.
अथर्वण मुद्दा दोघांसाठी सारखी घातली
जत नसत ती नारदाकडे ज्या मोहक
दृष्टीने पाहो त्याविषयी वेगळ काही
सांगण्याची गरज नाही. अद्योतच पर्वताला
तो भवमात्र स्पष्टपण कळला.

नारदाला मुद्दा राजकन्या मदयर्तीच्या
मेवेत ते अंतर स्पष्ट दिसून आले तेव्हा
पर्वत नारदाला ते दोघाच असता म्हणाला—
'राजकन्या, काही दिवसांपासून जशी वागत
आहे त्यावरून तेज मुला मनात बसले
असल्याचे स्पष्ट दिसू लागले आहे! तुम्ही
असल्या तिच्यावर वसत्यासारखेच आहे.

तर मग आपण दोघांनी परस्पराना
आपल्या मनात काय आहे ते सांगण्याचे
जे बल वेतले होते ते नू तिसऱ्यास वाटले?
ही लक्ष्मणापत्नी कशाला? तर काय ते
सांगून राक!

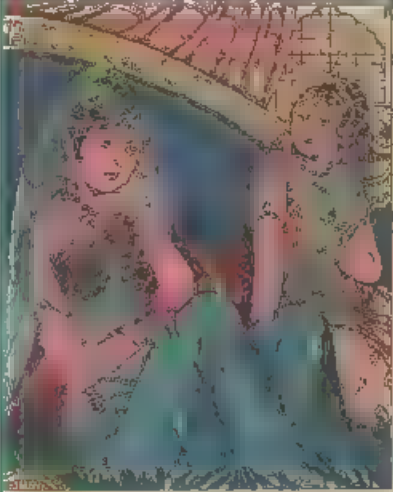
नारद थोडा भकीच्यासारखा होऊन
म्हणाला—'मनोदा! लक्ष्मणाला परी करण्य-
साक्ष आहे तरी काय? मी तरी काय
करणार? राजकन्याने मला मन दिले,
माझे त्रिव्यादर प्रस वसले.'

ते एकताच पर्वताला थथेकर राग आला
व त्याने जाप दिला—'तू व्रतभंग कलास
आणि मला कसबिलस म्हणून तुला
याकडाव ताड मिळा!'

अशा तऱ्हेत सारागून किती दुःख सहन
करावे लागले त्याचे वर्णन व्यासान सविस्तर
केले व नारदाला विचारले—'वहोमन!
मला अनुभवान राडते आहे की, पुत्र, विला
नातवेडे हा कवळ भ्रम आहे, त्यातून मुक्ती
कशी मिळेल? संसारात फसलेल्याला
सुखसाधनी कशी होऊ शकेल? कृपा करून
सांगाल का?'

दिवशी नारद म्हणाला—'बाबा! २
शतमानात पण मोहापासून मुक्त राहिलेला
प्राणी काढू शकले का? अशा विष्णू
व मजेत हे विश्व मुद्दा माहात उडले व
त्यांनी सी थोर ज्ञानी असल्या वहात माझी
स्मृती केली परंतु ते हरे नव्हे एकदा मी

नारदास पण घडकर राग आला व त्याने पर्वताला प्रतिज्ञाप दिली "या लहानद्या चुकीबद्दल तू मला एवढा मोठा शाप दिलास म्हणून तुला स्वर्गप्राप्ती होणार नाही! तुला मूलोक्तातच कायम रहावे लागेल!"

तो शाप मिळाल्यावर पर्वत निघून गेला नारदासला माकडाचे तोंड आले तरी नारदाचे कीर्णमात्र ऐकत न त्याने आनंद पावत रागकन्या पदपती नारदाची राजा प्रसन्न चित्ताने पूर्ववत करीत राहिली परंतु त्याचा अशा पर्वत निघून गेल्यामुळे नारदाला मात्र फार चार्ड वाटले.

त्याच समारास संजयराजाने आपल्या मुलीचे स्वयंवर करायचे ठरविले व

प्रवानासला म्हणाला "मुलीचे लग्न करून चावे म्हणतो तेव्हा तिच्या रुपलावण्याला, गुणांना व कुलभीआला सज्जन तीन चांगला वर पडेल"

'महाराज आपण म्हणालान तसे घर तर अनेक आहेत त्यांच्या पैकी आपणच घोष कर निघण्याचा" प्रवान म्हणाला

वडील तिच्या लग्नासाठी वरवाधनाच्या कामात गुंतून असल्याचे कळताच राजा-कन्याने आपल्या शायीला ब्रामावून तीन नारदाना बसले असल्याचे व तिच्यासाठी इतर कोणताही वर पाहण्याची गरज नसल्याचे वडिलांना सांगायला सांगितले

दर्याने संजय राजाला ते सांगितले तेव्हा त्याची राणी कैकेयी तेथेच होती राजा तिच्याकडे बघून म्हणाला-" राजकन्याने माकडाचे तोंड असलेल्या नारदाला कसे काय वरले? तो आपल्या मुलीजोगला वर कसा काय झोडेल? त्याला कशी मुलगी घडवची? मुलीन मूर्खपणाने चुकीचा निर्णय घेतला तर चुकीचा दुस्सा करण्याचे कर्तव्य आपले आहे तो एक शिकारी आहे, हे तू आपल्या मुलीला जाऊन सांग"

कैकेयी आपल्या मुलीला एकातान बोलावून म्हणाली-" मुली! तू नक्षत्रांमार्फती रेखीव व कोण्यामार्फती लावण्यावनी आहंम तो लश्कर भस्म फासून राहणाऱा रांगडा

आहे तुझ सौंदर्य कोठे आणि त्या माकड ताडायचे कोठे? तू त्याला कस काय वरकम? शिवाय तो रत्नविदम अफकत अमृता भिरागी आहे तो त्याला तू वरणार? तुझ मदमत्तिले पाहून तुझ्या बाबांना फार चार चार्ड वाटले कोणी कोवडी निघण्याची पान उडाली खायला घालील का? तुझ लग्न त्या नारदाचा वाढून दिले तर सारे जग आहूत्या हंभणार नाही का?" अशा प्रकारे कैकेयीने मुलीची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला

परंतु मुलीचा आवड बदलेल्या मदद तीचे मन पाळतले तर नाहीच, ती पुढे म्हणाली-"आई! माणूस मूल अडागी असल्याबद्द त्याला किती बुंदर ताकतोंक असले आणि राजवडेभद असले तरी काय तो उपयोग? तो नारदासारख्या संगति निघणाऱाला नुसतं ताकतोंक राज्य घन आणि रुपलावण घेऊं घरजच काय? त्याच गायन ऐकून लुणें देहमान घिसकून जातान त्याच्याभारता पाठक जिलाकान दुसरा कोणी नाही समकता मसमत्याशी लग्न केले तर क्षणाक्षणाला मरण आल्या-भारतच नाही का? दसिकाची पत्नी होण्याचे भाग्य लाभले तर आमुष्यभर आनंदच! स्वरज्ञान असलेली व्यक्ती सामान्य म पुर असणे तरी देवाभारतांच

खांदोबा

बसते! पणत्यामुळे डोलवण्याच्या संगति-विषयी अनारद वक्षोविणाऱ्या यागसोठ्याचे जीवित हे काय जीवित झाले? नारदाचे बंशिल्ले बाबाना माहीत नाही त्याला शाप लागून वानररूप झाले त्याच्या आधीपासून मी त्याला मनाने वरले. तो माकडतांड्या झाला असला तरी तो मास! प्रियकर आहे! कित्रांची तोंडे बोड्याची असतात तरी त्यांच्या गायनाचे कौतुक न करणारे कोणी असतील का? विवा नसेल तर नुसते तोंड काय कामाचे? त्याच्याशिवाय कोणी दुसरा मदनाचा पुतळा आला तरी मी त्याच्याशी लग्न करणार नाही माझ नारदाशी लग्न करून दे, त्यासाठी बाबांचे मन बळव!"

खांदोबा

कैकेयीने पत्नीला भेटून तिच्या मुलीने दूद निचचय केला असल्याचे आंगितले. त्यानंतर राजा कोपस्थानी प्रकारे आपला विरोध न दर्शविता लक्षाच्या तयारीला लागला. त्याने नारदाचे मदयेतीशी लग्न करून दिले.

नारद नातच्याच्याच घरी राहू लागला. त्याची बाबको जेव्हाजेव्हा त्याच्याकडे येई तेव्हातेव्हा त्याला आपल्या माकडतोडाची आठवण होई व फार वाईट वाटे. परंतु मदयेतीला त्या बाबतीत थोडेदेखील वाईट वाटले नाही.

काही काळ लोटला. मध्यंतरी पर्वत त्रिलोकभर विडन नारदाला भेटायला आला

व आपल्या यामाचे ते माकडतोड पाहून त्यालाच फार वाईट वाटले व म्हणाला—
“राजकन्येकडे पाहून मी तुला दिलेला शाप परत घेतो. तुझे तोंड पुनर्वत होवो!”

“मीसुद्धा मुखपणाने तुला शाप दिला होताना, तू नेहमीप्रमाणे स्वर्गलोकी परत आ.”
नारद पर्वताला म्हणाला.

पर्वत आनंदात तिष्ठून गेला.

नारदात झालेली हा बदल पाहून राजकन्येला परमानंद झाला व ती प्रांतच आईकडे गेली व तिने पतीला पूर्वीचे सुंदर मुख प्राप्त झाल्याचे सांगितले. तिने राजाला ती गोष्ट कळविली. राजालासुद्धा आनंद झाला. अशा तऱ्हेने नारदाला संसारात पडल्यावर भायेंमुळे कोसे कष्ट सहन करावे लागतात त्याचा अनुभव मिळाला. त्याने व्यासाला संसारात गुरफटल्याचा त्याचा आणखी एक अनुभवसुद्धा सांगितला.

एकदा नारद स्वतः द्वीपात विष्णूच्या दर्शनाला गेला असता लक्ष्मी चटपिशी उठून घरात निघून गेली. नारद त्यामुळे धोका चिडला व त्याने विष्णूला विचारले—“मी काय बोरभामटा किंवा ब्रह्मभ्रष्ट आहे का? मी तयल्ली व इद्रियनिष्ठ हो आहे हे ठाऊक नाही का लक्ष्मीला? मग ती मला पाहताच अशी उठून घरात का गेली? ही बाबव्याची रीत झाली का?”

नारद अत्यंत चर्मरुपेने बोलला, परंतु विष्णू मुठीच रागावला नाही व म्हणाला—
“पतीशिवाय इतर परपुरुषासमोर न येणे किंवा राहणे स्वीकार्य आहे! किती बोर महात्मा झाला तरी इद्रियावर ताबा ठेवणे सोपे आहे का? महापुरुषालासुद्धा ते साध्य नाही. आम्ही त्रिमूर्तिसुद्धा मायालाळातून वाचलो नाही!”

नारद चकित होऊन म्हणाला—“माया म्हणजे काय रे? तिच्या अंगात अशी काय मोठी शक्ती असते?”

“तू माझ्याबरोबर चल व माया म्हणजे काय हे मी दाखवीन, परंतु तिच्या पाहून दुःखी मात्र होऊ नकोस हं!” असे सांगून विष्णूने सड्डाला धोलाविले. नारद आणि विष्णू दोघे मिळून गड्डावर कोठेतरी निघाले. कान्यकुब्ज नावाच्या गांवाबोवारी एक सरोवर होते. त्यांत सुंदर कमळे होती. सरोवराचे पाणी स्फटिकासारखे स्वच्छ निर्मळ होते.

विष्णू नारदाच्या हाताची करगळी वकून त्याला सरोवराजवळ घेऊन आला व म्हणाला—“या सरोवरात स्नान करून आपण कान्यकुब्ज गावात जाऊ.”

नारदाने आपले हरिणाजिन काढून एका जागी ठेवले आणि सरोवरात पाऊल ठाकल्याबरोबर त्याचे पुत्ररूप जाऊन त्याला

स्वीकृत मिळाले. ती गोष्ट नारदाला कळली नाही परंतु विष्णू नारदाचे ते हरिणाजिन व बीणा घेऊन गड्डावर बसून निघून गेला.

नारद सरोवरातून बाहेर आला. परंतु त्याला त्याचे हरिणाजिन, बीणा किंवा विष्णू मापेकी एकाचीसुद्धा आठवण झाली नाही. इतक्यात तालध्वज नावाचा राजा रथात बसून तेथे आला त्याच्या बरोबर हत्ती, घोडे व खूर सैनिक होते. स्त्रीरूपात असलेल्या नारदाकडे तो एक टक पाहून राहिला व त्याने विचारले—“सुंदरी तू नदीसुंदरी, देवसुंदरी की नागसुंदरी कोण आहेस? तू येथे एकटी कशी काय?” तो

तिच्या खाबर भाळला असल्याचे व तिच्याशी लग्न करायला तयार असल्याचेही त्याने सांगितले. स्त्रीरूपात असलेल्या नारदाने होकार दिला. दोघे राजधानीत गेले आणि दोघांनी तेथे लग्न करून घेतले.

नारदाला तो पुरुष असल्याचे भान राहिले नाही व त्याचे ब्रह्मज्ञानही पूर्णपणे लयास गेलेले होते. आपल्या सारखी दुसरी रूपसुंदरी जगात कोठे मिळणार नाही, असा गर्वही त्याला झाला. बारा वर्षे ताम्रवज्र-बरोबर संसार गेल्यावर नारद शरीरदार झाला व त्याला एक मुलगा झाला. त्याचे नाव शीरवर्मा असे ठेवण्यात आले. त्यानंतर एकाशायून एक मुलगे होऊ लागले. त्या स्त्रीरूपात नारदाला बारा मुलगे झाले. मुले वाढत आल्यावर त्यांची लग्ने झाली व त्यांनामुढी भुले झाली. वसवूष जाऊ लागला.

काही काळ लोटल्यावर कान्यकुब्ज नगरावर झवून स्वारी केली. त्या मुद्दात नारदाच्या पोटी जन्मलेली मुले आणि

त्याची मुले मरण पावली. नारदाला त्याचे फार दुःख झाले.

अशा वेळी विष्णू म्हातान्या ब्राह्मणाचे रूप घेतून आला व म्हणाला—“कोण तुझी मुलं आणि कोण मू? केवळ भ्रम आहे हा! कालक्रमाने सर्व घडते. प्रथम स्नान कर आणि त्यानंतर तर्पण कर.”

विष्णू नारदाला पुरुषत्वीचे नांवाच्या शरीररचनेर घेऊन गेला व नारदाला त्यात स्नान करायला सांगितले. त्यात बुडी मारताच नारदाला पुरुषरूप पुन्हा प्राप्त झाले. काळावर त्याला विष्णू त्याचे मृगचर्म व शीणा वेलून दिसला. तो नारदाला म्हणाला—“किती वेळ रे? ये!”

नारद शरीरराबाहेर आला. स्त्रीरूप त्याने केलेला संसार बघते सर्व तो विसरला. परंतु तालध्वज, त्याची बायको पुरुष झालेली पाहून फार दुःखी झाला. विष्णूने त्याला वेदांताचा उपदेश करून निरोप दिला.

मायाजालात पडून भाणूक कसा कळोव्या बाह्यसासारला होतो हे नारदाला कळले.

सवतीचे भांडण

यशवंतरावांच्या दोन बायका होत्या. सहानुभूती गोष्टीवरून दोघी मापसात भांडत. यशवंतरावांनी आपल्या एका मित्राचा सत्ता विचारला आणि त्याने एक उपाय सुचविला.

पुढे काही दिवसांनी यशवंतराव आपल्या दोघी बायकांना म्हणाले—“मला परगावी एका महत्वाच्या कामासाठी जावयाचे आहे. त्याप्रमाणे ते यशवंत विवाहे आणि गावातल्याच एका घमंशाळेत गेले. त्यांनी तेच वास्तवता आणि एक भयानक वेहारा करून ते एकन पोरा सारखे घरी आले आणि घरावर पाप पिली. दोघी सक्तींनी खिडकीतून बाहेर पाहिले.

“साई, कसा भीतो वाटते बाई!” म्हणत धाकटीने बोलीत मिठीच मारली.

“वेई, घ्यायचे काय कारण आहे?” असे म्हणत योढीने धाकटीला काहीतरी समजावून सांगितले.

दोघी सवतींनी परसगतीची सत्ता करून एकएक भुयळ घेतले आणि बरगवून विचारले—“कोण वाहे रे तो संधोर तर ये!” ते ऐकून यशवंतरावांनी तेवून नवून बाण्या-पूर्वी बाघर कथ्ये झळत एक पिशवी आत सरकवली. मिळून राहत्याचा कायदा कसा होतो हे कळाले म्हणून यशवंतरावांनी ती पिशवी सरकवली होती.

परंतु दुसऱ्या दिवशी ते परतून राहतात तर दोघी भांडत होत्या—“वा र वा! तो जोर मला पाहून पडून गेला हे तसे माझे!” यशवंतराव ते ऐकून धक्का झाले.

भेडसावणारी भुते

धर्मपूर नावाच्या गावी गावाबाहेर एक ओसाड पडलेला वाडा होता. त्याच्या भोवरा वडाची झाडे होती. वाटसरू त्या झाडांच्या सावलीत आराम करीत. परंतु रात्रीच्या वेळी त्या बाजूला कोणी फिरकतही नसे. कारण गावात अशी शफवा होती की त्या वाड्यात कामिनी भुते रात्रीच्या वेळी चिंगणा घालतात. ते खरे वाटण्याचे कारण होते. चुकूनमाकून कोणी गावकरी संध्याकाळी त्या बाजूने गेला की त्याला वाड्यातून पंजणांचा व बागड्यांचा आवाज ऐकू येई.

धर्मपूरच्या तिघां तरुणांनी त्या भुतांचा छेडा वाढायचे ठरविले. ते एके दिवशी घाबरा काढून त्या ओसाड वाड्यात गिरले आणि मार खाऊन आणि कसाबसा आपला जीव बीचवून पळून गेले.

धर्मपूर गावच्या कामिनी भुतांची बातमी शोषारच्या शहरातही पोचली. त्या शहरातून परमेश नावाचा तरुण एक कोणाला काही कळविल्याशिवाय तेथे गेला आणि संध्याकाळी एका वडाच्या झाडावर बसून बसला. रात्रभर तो त्या वाड्यावर बसून राहिला आणि काम होते ते पहात राहिला. रात्री त्याने त्या वाड्यातून पंजणांचा व बागड्यांचा आवाज समजून घेतला. ऐकला. उज्याडल्यावर तो शहरात निघून गेला.

दहा दिवसांनी धर्मपूर गावी बाहुल्याचा नाच करण्याच्या एका कंपनीचे लोक आले. त्या कंपनीत बायका व पुरुष मिळून दहाजण होते. त्या कंपनीच्या लोकांनी गावकऱ्यांना भेटून भुतांच्या वाड्यासमोरच्या वडाच्या झाडाजवळ बाहुल्यांचा नाच दाखविणार असल्याचे जाहीर केले. काही बडोळधारी मंडळी त्यांना म्हणाली की तेच

उर कामिनी भुते आहेत. ती जाण सोडून बाणखी कोटेही खेळ देवा. परंतु बाहुल्यांचा नाच करणारे हड्डाला पेटले. म्हणाले— "जहो, आमच्या बाहुल्यांना वीर हनुमान पडद्यावर असेपर्यंत डाकिनी, शाकिनी वगैरे भुतांची तिक्रमाच भीती वाळगण्याचे कारण नाही त्यांच्या काही गमजा चालणार नाहीत."

तरी काही बडोळधाराच्या मंडळींनी बाहुल्यांचा खेळ दाखविण्याच्या कंपनीवाल्यांना तो हट्ट सोडायला सांगितले.

तेव्हा कंपनीच्या प्रमुखाने सांगितले की तुमच्या नाचने लोक पहायला येवोत अगर न येवोत आम्ही आपला खेळ तेथेच ठेवण्याचे आहे.

खेळ दाखवण्याच्या कंपनीच्या लोकांनी प्रयोगासाठी सर्व आवश्यक तयारी वडाच्या झाडाखाली केली. थोडी रात्र झाल्यावर प्रयोगाला गुरवात झाली. काही घाडखी तरुण गावकरी खेळ पहायला आले.

खेळ सुरू होताच काळून तरी हाडे येऊन रंगभूमीवर पडू लागली. प्रेक्षकांपैकी काही जण उठून फट्टा गेले. ते पाहून इतर लोक-मुढा पळून गेले.

अला नाइलाज होऊन त्या कंपनीच्या लोकांनी हनुमानाला पडद्यावर आणून उभे केले. तरी हाडे रंगभूमीवर येऊन पडत

राहिली तेव्हा कंपनीवाल्यांनी विचार केला की ही भुते बिणारी नाहीत भेडसावणारी आहेत.

इतक्यात कंपनीच्या लोकांना भुतांच्या वाड्यातून पंजणांवांगड्यांचा आवाज ऐकू येऊ लागला. थोड्या वेळाने वाड्यातून पाचसहा बळंबड व्यक्तींनी येऊन कंपनीच्या लोकांना घेरले.

त्यांच्यापैकी एकजण धमकावीत म्हणाला— "तुमचा हनुमान कामिनी भुतांना मारणार असेल तर आम्ही तुम्हाला भडविणार आहो." ते लोक धमकी देत असतानाच कंपनीवाल्यांसोबत एकदम प्रति हट्टा केला आणि त्या बळंबड माणसांच्या

हातातून काढया हिंसकावून घेऊन त्यांनाच ठोकून काढले. त्या बलवंद लोकांना या प्रतिहल्लाचा कोलपाच नव्हती. 'किरतव्य विमुक्त स्थितोत पटून जाण्याचे भानही त्यांना राहले नाही. कंपनीच्या लोकांनी त्यांना घेऊन झाडांना बांधून ठेवले. काही जण मशाली घेऊन वाड्यात गिरले. आत एका झोळीत त्यांना पेजण व बांगड्या ठेवलेल्या दिसल्या.

कंपनीच्या लोकांनी त्या बलवंद लोकांना कांगले बडवून काढल्यावर त्यांनी खरी गोष्ट सांगितली.

खरी गोष्ट जशी होती ती धर्मपूर गावातला मल्लांचा नायक बागू आणि सतू मास्तर त्या ओसाड वाड्याचा उपयोग आपल्या भामदेगिरीसाठी करीत होते. तेथे बसून ते कट करीत. चोरवाटेने आलेला माल साठवून तो विकण्याच्या कामी त्यांना वाड्याचा उपयोग सोयीचा असे. त्यांनीच त्यांच्या या कृष्ण कृत्यावर पडदा पडवा म्हणून मुलाची सृष्टी केली होती. जे

बलवंद व्यक्ति पकडले गेले होते ते त्यांनी नेमकेले गुंड नोकर होते. या नोकरांकडून ते दोघे वाटेल ती कामे करवून घेत.

कामांनी भुतांची गोष्ट जशी खोटी होती. तशीच बाहुल्यांची कंपनीमुद्धा वना-वटी होती. ती क्षिपायांची एक निष्पात तुकडी होती. परमेश त्यांनीच पाठविलेला हेर होता. त्याने जी माहिती दिली त्याच्या आधारे गावातल्या लबाड गावकऱ्यांची लबाडी चवाठ्यावर आणण्यासाठी बाहु-त्याची ही कंपनी गावात आली होती.

त्या दिवशी रात्री गावातल्या सर्व मंडील धाव्या लोकांची झडती घेण्यात आली. रवा घरातून सर्व बेकायदा आणलेला व जमा करून ठेवलेला माल सापडला. उजाडल्या-वर त्या सर्व मंडील धाव्यांना मटक करून पोलीस ठाण्यावर नेण्यात आले.

धर्मपूरच्या लोकांना या सर्व दुष्ट कृत्यांची वाकवाच नव्हती. ज्यांना ते भुगे मानीत ती खरोखरी गावातली 'प्रतिष्ठित' मंड-ळीच होती हे कळल्यावर तर ते थक्क झाले.

चतुर भाऊ

देवगिरी येथे तीन भाऊ होते. ते कोणतेही काम असो आपापसात तऱ्हेने तीन प्रकाराने करीत. ते गोष्ट कांजीवरकरा राजाला कळवी. त्याने त्या तिघांची आपल्या दरबारात परीक्षा घेऊन त्यांची सर्वेष्ट उत्तरविषयांचे ठरविले. त्याने त्यांच्याकडे विरोध पाठविला की तेमळेच्या दिवशी तिघांनी दरबारात हजर व्हावे. राजाच्या मनात असे होते की तिघे एकाच वेळी दरबारात आले की तिघे एक काम एकाच पद्धतीने करतात हे सिद्ध करावयाचे.

तिघे भाऊ ठरलेल्यावेळी दरबारात सुवर माने, परंतु राजाला हे पाहून बाश्चर्य वाटले की तिघे एकाच वेळी तीन निरनिराळ्या दरवाज्यातून आत आले. त्यानंतर राजाच्या विषयांनी तिघांचा तीन निरनिराळ्या पेल्यातून पाणी आणून दिले. एकाने गटागट पाणी पिऊन टाकले. दुसरा सामान्य पद्धतीने प्याला. तिसरा एकेक मोठ-पीठ सामकाज प्याला.

पाणी प्याल्यावर पहिल्याने पेला नेहमी खारखा ठेवून दिला. दुसऱ्याने खारखा ठेवला. आणि तिसऱ्याने उपडा ठेवला. त्यानंतर आपाई सरबत घेऊन आले. ज्या धावांनी पेला नेहमी खारखा ठेवला होता त्याने पेल्यात सरबत ओवावला सांगितले. उपडा पेला ठेवणाऱ्याने गिपावला धववला सांगितले. आडवा पेला ठेवणाऱ्याने सरबत ओतलेस तर पिईत नाहीतर नकी बसे शिपायाला सांगितले.

राजा त्या गावाचे ते चातुर्य पाहून चकित झाला. त्यांना परास्त करणे असंभव असल्याने ओळखून त्यांना वलट इनाम देऊन बाहेरपुर्नक निरीप दिला.

